

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. Foto EN 2012. – *The church seen from the south east.*

LØSNING GAMLE KIRKE

HATTING HERRED

Historisk indledning. Efter reformationen var kirken i kongens eje, indtil den 1582 ved mageskifte blev overdraget til provsteembedet ved Århus domkapitel.[1] Provsten havde patronatsret og reviderede kirkens regnskab.[2]Ved domkapitlets opløsning 1666 gik kirken tilbage til kongen, hvor den forblev til 1710, da den ved auktion sammen med Korning Kirke blev solgt til Daniel Lütken i Skanderborg.[3] Men inden 1715 var de to kirker igen i kongens besiddelse.[4] Ved en ny auktion 1723 erhvervedes kirkerne af Niels Jensen til Ussinggård (Korning Sogn).[5] Efter hans enkes død solgtes gården 1741 til etatsråd Gerdt de Lichtenberg, der også overtog patronatet (jf. altertavlen s. 1744).[6] Lichtenberg købte 1745 tillige Merringgård, og kirkerne fulgte herefter den fælles ejer af de to herregårde, begge i Korning Sogn. 1761-75 tilhørte den Lichtenbergs svigersøn Jochum de Lichtenhjelm og fra 1805 slægten de Sérène d'Acquéria. Løsning og Korning kirker overgik til *selveje* 1. jan. 1914.[7]

1594 blev der klaget over, at kirken var meget 'bygfældig' og kirkeklokken itu. Da kirken var uden midler, pålagde kongen de kirker i herredet, der var 'ved godt forråd', at komme Løsning til hjælp.[8] Igen 1634 var kirken brøstfældig, hvorfor kongen bad domkapitlets formuende kirker om at bidrage til dens istandsættelse.[9]

Løsning har i det mindste siden reformationen haft Korning som anneks. På kirkegården er begravet Jacob Kjer, sognepræst i Løsning-Korning 1801-19 og kendt for sin strid med de pietistisk vakte Stærke Jyder (jf. kirkegårdsmonument nr. 2).

Et middelalderligt *bronzespænde* fra 11-1200-tallet, fundet 1976 i kirkegårdsdiget, er nu i Nationalmuseet (inv.nr. D234-1980).

2008 er opført en ny kirkesal, 'Løsning Kirke' (s. 1767), vest for den middelalderlige, der herefter har fået navnet 'Løsning gamle Kirke'. En lille evangelisk luthersk frimenighed byggede 1910 egen kirke i Stubberup (s. 1773).

Kirken, der omgives af nyere bebyggelse til alle sider, lå førhen frit på markerne mellem de to landsbyer, Løsning og Stubberup, som i løbet af 1900-tallet er vokset helt sammen. En tredje landsby, Sebberup, ligger sydligst i sognet. Kirkens placering i skellet mellem to ejerlav er bemærkelsesværdig (jf. matrikelkort fig. 2), og afstanden til byerne nødvendiggjorde tidligere en †kirkestald ved kirkegården (jf. ndf.). Sognet var endnu i begyndelsen af 1800-tallet ret beskedent (1801: 351 indbyggere). 1868 blev Løsning en station på den østjyske længdebane (stationen blev nedrykket til trinbræt 1971 og nedlagt 1974), og herefter har stationsbyen udviklet sig til en større bebyggelse med betydelig industri og erhvervsvirksomhed og over 4000 indbyggere.

Kirkegården, der oprindelig kun omfattede et rektangulært område omkring kirken (jf. fig. 2), udgør nu efter flere udvidelser et betydeligt areal. Gamle skel er kun bevaret i syd og øst. 1890 blev kirkegården udvidet med et mindre stykke mod vest og nord og 1920 yderligere med 5000 kvadratalen mod nord, svarende til afsnittet nord for den øst-vest vendte gang (jf. luftfoto fig. 3).[10] Den seneste udvidelse i 1970'erne udgør en selvstændig begravelsesplads, der er adskilt fra den ældre kirkegård ved en bred græsrabat.

Kirkegårdens ældre del hegnes af *kampestensdiger*, hvoraf det vestre og nordre er flyttet i forbindelse med udvidelserne, da man samtidig har kløvet stenene. Det nye, fritliggende afsnit mod nord omgives af bøgehække. Kirkegårdens *hovedindgang* i syd, hvor den fra gammel tid har været, består siden 1983 af en køreport med fodgængerlåge, der lukkes af jerngitterfløje mellem granitpiller. Indgangspartiet afløste en port med

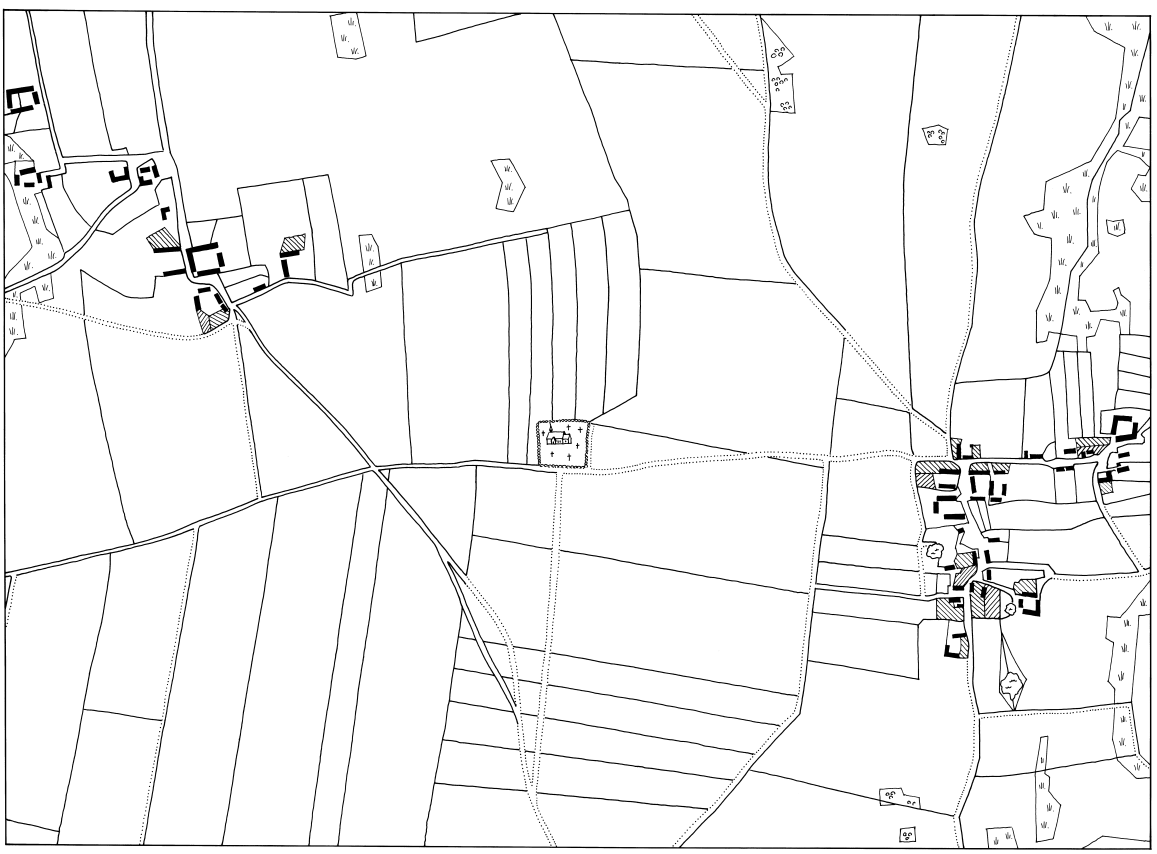


Fig. 2. Udsnit af to matrikelkort 1819 med kirken liggende mellem de to ejerlav, Løsning og Stubberup. Målt af Bisted og Grandjean 1819 og sammentegnet af Merete Rude 2012. 1:10.000. – *Details of two cadastral maps from 1819 with the church located between the two villages, Løsning and Stubberup.*



Fig. 3. Luftfoto af kirken og kirkegården set fra sydøst. Ålborg Luftfoto 1951. – *Aerial photo of the church and the churchyard seen from the south east.*

murede, teglhængte piller fra 1945, svarende til dem i Ølsted og formodentlig tegnet af arkitekt Viggo Norn.[10] Fodgængerlåger i kirkegårdens øvrige sider lukkes af moderne jerngitre.

Den gamle, græsklædte kirkegård blev planeret 1886, da der samtidig anlagdes gange. Luftfotoet fig. 3 viser stationsbyens velordnede gravsteder ved midten af 1900-tallet med grusbelagte gange og lave buksbomhække, alt renholdt for ukrudt, skuffet og revet.

Bygninger omkring kirkegården. Vest for kirkegården er 1990 opført en *sognegård* med konfirmandstuer og kontorer (arkitekt N. E. Steensen, Vejle). Anlægget, der består af to vinkelrette fløje af røde sten, bruges nu i tilknytning til den nye kirkesal, indviet 2008 (jf. s. 1768). En større bygning nordøst for kirken også af røde sten, fra o. 1995, indeholder *ligkapel*, kontor og opholdsrum for graveren (arkitekt Olaf Brusch, firmaet Arkitekterne, Thisted). Bygningen afløste et †*kapel* fra 1902 øst for kirkegården.

En †*kirkestald* ('porthus') til kirkegængernes heste omtales gentagne gange i 16-1700-tallet.[11] Stalden, der må have stået nær kirkegårdens hovedindgang, var af bindingsværk med to porte og tækket med tagsten, i perioder dog også med halm. Huset var gennemgående i en dårlig forfatning og måtte helt eller delvis fornyes med års mellemrum. Tømrer Mikkel Qvist i Hedensted forfærdigede 1672 'porthuset' med egetømmer.[12] 1685 var huset 'igen øde og nedfalden' og måtte repareres.[13] 1702 var det så gammelt og så tæt på at falde, 'at man ej véd den time, da det ligger på jorden'. Tømrer Lars Nielsen Qvist i Korning rejste et nyt 1705, hvortil der bl.a. medgik otte stolper, 24 opstandere og 36 'bulfjæle' samt fjæle til gavl og vindskeder.[12]

Synet ønskede 1904 et †*nødtørftshus* opsat uden for kirkegårdens nordvestre hjørne.[14]

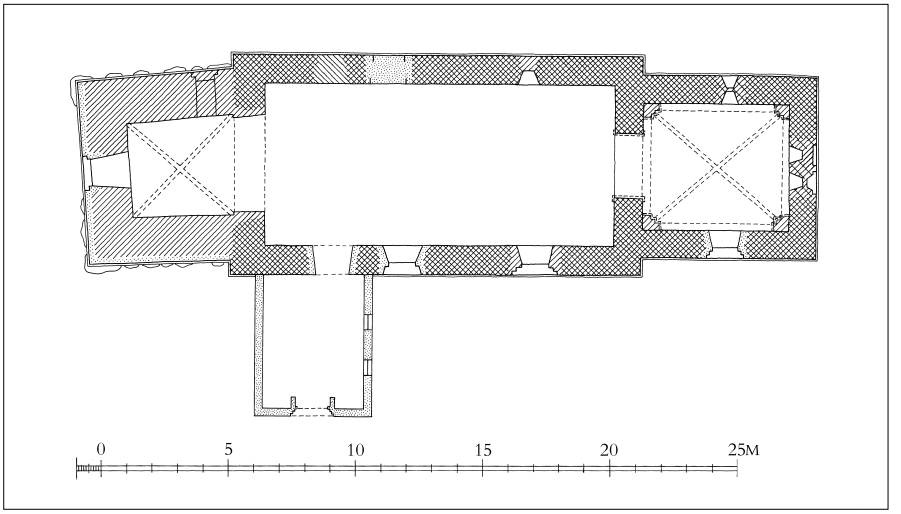


Fig. 4. Grundplan. 1:300. Tegnet af Merete Rude 2013 efter opmålinger af Holger Schmidt 1965 og Olaf Brusch 1991, suppleret af NJP. – *Ground plan.*

BYGNING

Oversigt. Kirken er en romansk frådstensbygning måske fra slutningen af 1100-tallet, hvis kor o. 1250-75 fik teglmurede, unggotiske vinduer. I senmiddelalderen indbyggedes et hvælv i koret, mens skibet beholdt sit træloft. Ved skibets vestgavl rejstes et tårn, som 1708 mistede sine øvre etager, hvorefter der opsattes en tagrytter over underdelen. Våbenhuset ved skibets sydside er opført 1992 (arkitekt Olaf Brusch) som afløser for et †våbenhus fra 1852, der i sin tid havde erstattet et †hus af bindingsværk. Kirken er senest restaureret 1972-73 (arkitekterne Inger og Johannes Exner). *Orienteringen* har en lille afvigelse mod nord.

Frådstenskirken er rejst på et næsten plant terræn, hvis højeste punkt findes under skibets vestre del. Bygningen har bevaret sin romanske *grundplan*, der er afsat med rette vinkler. Koret nærmer sig udvendig et kvadrat; springet mellem kor og skib udgør to tredjedele af murtykkelsen. Der har formodentlig kun været to vinduer i hver af skibets langsider, idet dørene er anbragt så langt mod vest, at der næppe har været plads til en åbning imellem dem og de vestre hjørner. Indvendig har skibet, der står med oprindelig korbue og bjælkeloft, bevaret meget af sit romanske præg (jf. fig. 13).

Materialer og teknik. De plane, regelmæssige facader er muret af små frådsten, der – ret usædvanligt for en frådstensbygning – hviler på en *granitsokkel.* Den har skråkant, som springer ca. 8 cm frem. Flere af de veltilhugne sokkelkvadre er af betydelig størrelse, skibets sydøstre hjørnesten måler således 63×213 cm. Frådstensmurværket (1715 benævnt 'frådstensmur', 1719 'frådmur')[15] studeres bedst i tagrummet, hvor gavlspidserne er muret med tynde, regelmæssigt gennemløbende skifter, kun 6-10 cm høje; hjørnekvadrene er ikke meget større. Skibets vestre taggavl er nedtaget, og det ses her, at kassemurens kerne som vanligt er af hoved- og håndstore marksten i en fed kalkmørtel.

I skibets nordside, ca. 1 m over †norddøren (se ndf.) og lidt vest for denne, sidder en lille, flad, fremspringende *kampesten* (jf. fig. 5). Den lader sig ikke umiddelbart forklare, idet den synes at sidde for højt til at kunne have indgået i en tilbygning.

Vinduer og døre. Af oprindelige åbninger er kun bevaret et blændet †*vindue* østligt i skibets nordside, der nu står som en indvendig blænding (140×90 cm i murflugt og med bund 3 m over gulv). Et større, tilmuret vindue længere mod vest må have opslugt endnu et †vindue. Den tilmurede †*norddør* spores både ude og inde. Udvendig er den smalle, rundbuede åbning, der bryder granitsoklen, kun 101 cm bred; indvendig er den vandret afdækkede åbning 130 cm bred. Syddøren er senest omdannet 1868, da den (af hensyn til ligkisterne?) skulle udvides til ca. 120 cm i bredden og forsynes med dobbelte fløje.[10]



Fig. 5. Kirken set fra nord. Foto EN 2012. - *The church seen from the north.*

Indre. Den runde *korbue* smykkes af tynde kragbånd med skråkant. Buens bredde, 254 cm, udgør lidt mere end en tredjedel af skibets bredde. Skibet har bevaret sit træloft, der i koret er afløst af et hvælv. Kirken har bevaret sine to østre *gavlspidser*, der på vestsiden er regelmæssigt aftrappet og står med små, firkantede bomhuller. I partierne bag korets nu nedtagne loftbjælker er brugt *marksten* (vel for at forhindre fugt), heriblandt store, kløvede sten (ca. 50×50 cm).

Unggotiske ændringer. Korets oprindelige †vinduer er tidligt blevet erstattet af slanke spidsbuede (†)*vinduer* af *munkesten*, udført i unggotiske former fra o. 1250-75.[16] De nye åbninger, to koblede vinduer i øst (fig. 7) og et vindue midt i nordsiden (et søndre er forsvundet), står nu som ud- og indven-

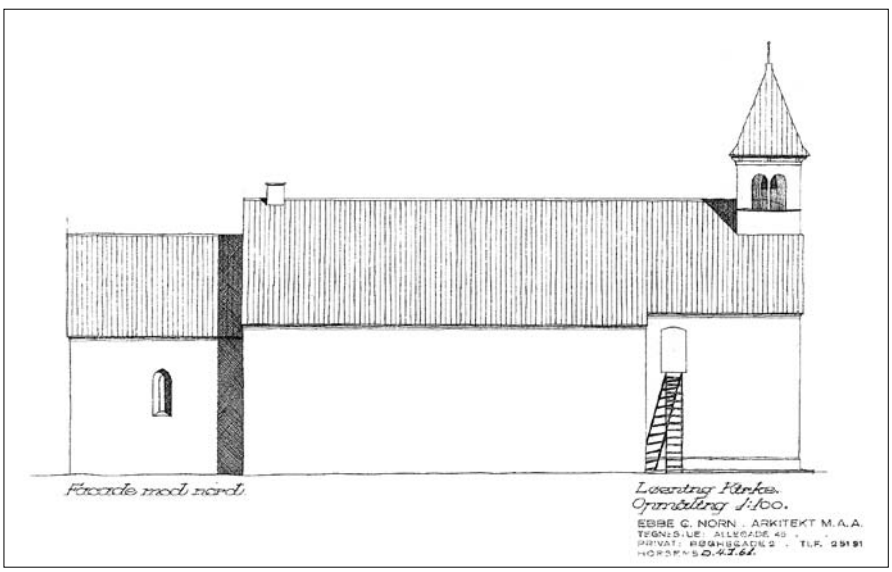


Fig. 6. Opstalt af nordside med ældre †tagrytter. Opmåling af Ebbe C. Norn 1961. 1:300. – *Elevation of north side with older ridge †turret.*



Fig. 7. Korets østgavl med to koblede (†)vinduer af tegl fra unggotisk fornyelse o. 1250-75 (s. 1735). De smigede åbninger med udvendig fals er delvis tilmurede og den søndre udfyldt i bunden. Foto EN 2012. – *East gable of the chancel with two linked (†)windows from the Early Gothic renewal c. 1250-75.*

dige blændinger. Åbningerne er dobbeltsmigede, og de to østre er udvendig forsynet med en fals. Nordvinduet (fig. 8), der er bedst bevaret, måler udvendig 190×72 cm, og den tilmurede lysning er kun én sten bred. De lidt større, koblede vinduer i øst er placeret med en stens mellemrum; over halvstensstikkene ses et prydskifte af løbere.

Vinduernes former kan sammenlignes med skibets åbninger i Vejle Skt. Nikolaj Kirke (s. 93). Den usædvanlige vinduesfornyelse i Løsning er, som det fremgår, gennemført, uden at frådstenskirken samtidig er udvidet og tilsyneladende uden andre bygningsmæssige ændringer (jf. koret i Barrit s. 1269 f.). Fornyelsen er næppe foretaget af funktionelle grunde, idet de nye åbninger ikke kan have givet rummet nævneværdigt mere lys.[17] Der synes da alene at være tale om en ren æstetisk begrundet modernisering. Koblede vinduer i østgavlen har bragt Løsning på niveau med de kirker, der i 1200-tallet fik koret forlænget, og hvor grupper med to eller tre vinduer bag højalteret omtrent er normen.[18]

Senmiddelalderlige ændringer. O. 1500 er der indbygget et hvælv i koret og tilføjet et tårn ved kirkens vestende. Formentlig også i senmiddelalderen er korgavlens og nordsidens (†)vinduer blevet tilmuret, og der er brudt nye og større åbninger i syd.

Korets *krydshvælv* er af egnens gængse type, hvilende på falsede hjørnepiller (den sydøstre over en muret plint) med afrundede kragbånd og på spidse, helstens skjoldbuer. Ribberne er nederst af kvarte sten. I hvert hjørne er et spygat. Hvælvet har overribber af halve sten på fladen. 1972 rensedes hvælvet for et centimetertykt lag cement fra 1800-tallet, hvis tyngde havde fået pudsen til at løsne.[19] Under dette arbejde fremkom dele af en kalkmalet †dekoration (se ndf.).

Af (†)*tårnet* er nu kun underdelen tilbage, dækket af et fælles tag med kirken, idet de øvre etager er styrtet ned 1708, hvorefter klokken har været ophængt i en tagrytter over gavlen.[20] Det nedskårne tårn, der er noget smallere end skibet, har kraftige mure af munkesten (1,8 m tykke), hvilende på en skråkantsokkel af granit over en liggende syld af marksten. Sydsidens sokkelkvadre må være hentet fra skibets vestgavl, mens de øvrige kvadre har en mere irregulær form. Gammelt murværk i munkeskifte ses nu kun i nord; syd- og vestfacaden er skalmuret med mursten i normalstørrelse, mens gavlspidsen er helt fornyet og kun én sten tyk. Den nedstyrtede østmur må have hvilet på skibets vestgavl, hvis trekant som nævnt er nedtaget. Det snævre tårnrum, kun 4×4 m, forbindes med kirken ved en rund arkade, der er brudt gennem skibets vestgavl. Væggenes nedre parti er til dels af kløvede kampesten. I vest er et stort fladbuet, indad smiget vindue, hvori der (o. 1860?) er indsat en spidsbuet støbejernsramme. Rummet dækkes af et samtidigt, men senere ommuret krydshvælv med vederlag i væggene; i kapperne ses spygatter og et hul til klokkereb. Udvendig er der adgang til tagrummet gennem en fladbuet dør øverst i nordsiden, hvortil man



Fig. 8. Unggotisk (†)vindue af tegl i korets nordvæg (s. 1737). Den smigede åbning er tilmuret i lysningen. Foto AM 2012. – *Early Gothic* (†)*window built of bricks in the northern side of the chancel.*

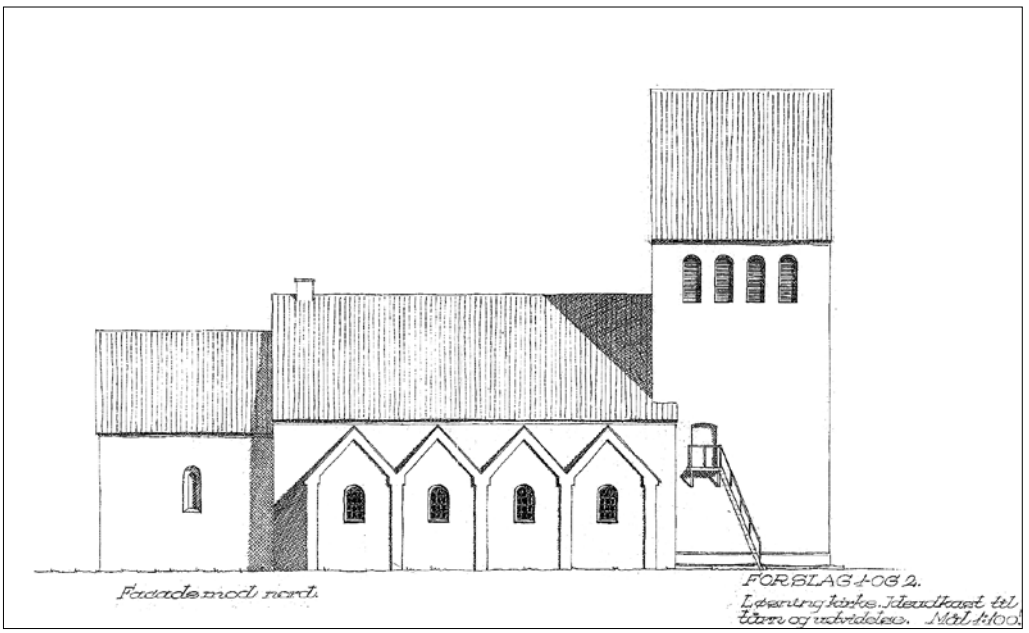


Fig. 9a. Idéudkast til udvidelse af kirken og genopførelse af tårnet ved Ebbe C. Norn 1961 (s. 1739). Opstalt af nordside. 1:300. – *Draft idea for the expansion of the church and rebuilding of the tower by Ebbe C. Norn, 1961. Elevation of north side.*

kommer ad en tømret trappe, indtil 1972 kun ad en løs stige.

De †øvre *stokværk* har efter alt at dømme været dækket af et sadeltag med gavle i øst og vest. Blytaget blev således 1675 erstattet af 640 tagsten, der blev lagt 'på nordre og søndre side'. Tårnet synes generelt at have været i en dårlig forfatning. 1682 blev 'den nedfaldne hvælving' genopmuret, og 1702 reparerede ('formantlede') mureren tårnets gavle fra øverst til nederst.[12] Ifølge regnskabet 1708-09 var tårnet styrtet ned over kirken, hvor det havde ødelagt dele af skibets tag og den vestre del af våbenhusets tag. Murermester Zacharias Glauma(?) brød murene ned til højde med skibet, idet han nedtog 'det nødvendige af det nedfaldne tårns' søndre, vestre og nordre side og opmurede sydmuren fra grunden og en stor del af vestre side samt gavlen.[21] Vi må tro, at man samtidig har forberedt en tagrytter (benævnt 'stabel' og 'klokkehus') over tårnunderdelen, idet der samme år blev indkøbt et 'jernspir med sin (vind) fløj'. 1713-14 betaltes tømreren Tønnes Rasmussen Ravn for at hugge 'det nye klokkehus med tag og andet tilbehør'. Tømmeret, der var 'forfærdelig stort', blev oprejst af samtlige sognemænd 'med stor trældom og yderlig livsfare', hvorfor kirkeværgerne efter mændenes 'indstændige begæring' da heller ikke kunne nægte dem øl og brændevin.[12]

Den nuværende *tagrytter* (jf. fig. 11), der formentlig er den 4. eller 5. på stedet, er tegnet af arkitekterne Inger og Johannes Exner 1972. Det er en tømret, blyklædt konstruktion bestående af en firesidet lanterne med otte rundbuede lydhuller, der dækkes af en opskalket pyramide og er kronet af et kors. En blyplade bærer blystøberens mærke: »H. H(ermansen)/ 1972«.

†*Tagryttere* ('klokkespir'). Matrikelkortet 1819 viser en rytter over kirkens vestgavl (jf. fig. 2). 1862 var 'spiret' af bindingsværk, der var tækket med bly og havde fire glamhuller med malede låger.[10] Det betegnedes 1873 som 'lille og forfaldent'[22] og afløstes det følgende år af et nyt, teglhængt spir.[10] 1934 oplystes om den blyklædte tagrytter, at den skulle være 'fornyet i nutiden'.[23] Denne rytter (jf. fig. 3 og 6), der holdt til 1972, var af omtrent samme form som den nuværende, dog var lanternen 0,6 m lavere.[24]

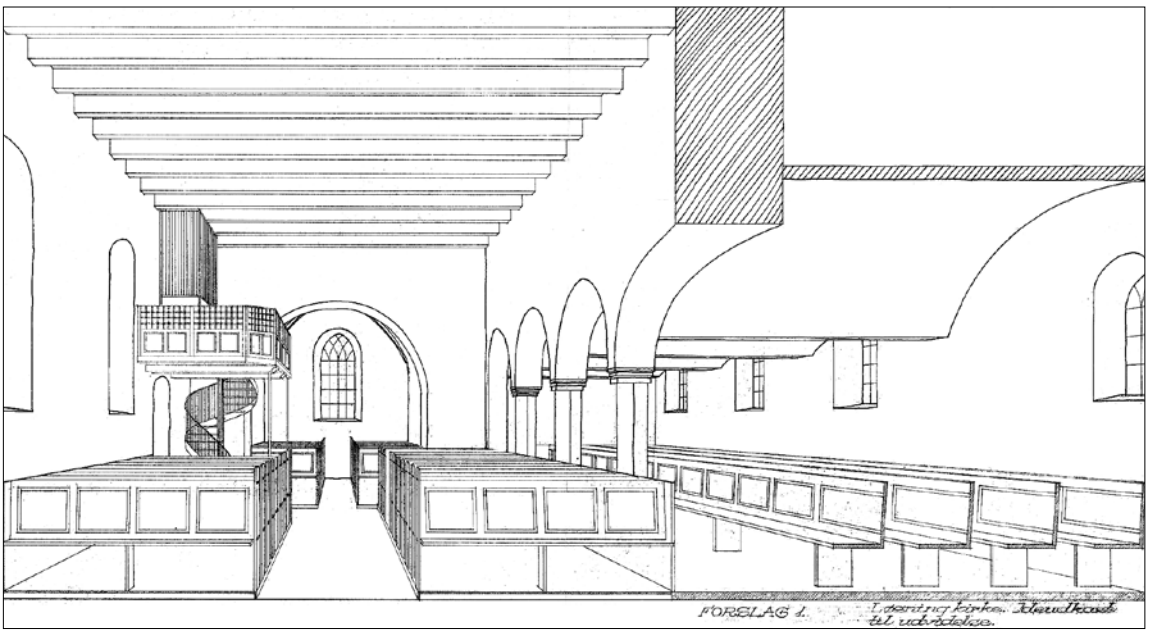


Fig. 9b. Idéudkast til udvidelse af kirken ved Ebbe C. Norn 1961. Indre set mod vest (s. 1739, jf. fig. 9a). – *Draft idea for the expansion of the church by Ebbe C. Norn, 1961. Interior seen towards the west.*

Våbenhuset ved skibets sydside, der er det seneste af flere på samme sted, er en lille, lav bygning fra 1992, opført efter tegning af arkitekt Olaf Brusch, Thisted. Huset er teglhængt, og en muret gesims er i stil med kirkens. I syd er en rundbuet, falset dør, og rummet, der har malet træloft, belyses af to vinduer i østsiden.

†*Våbenhuse*. 1) Et hus af bindingsværk nævnes i regnskaberne fra 1600-tallet til 1852, da det afløstes af et grundmuret (jf. ndf.).[25] 1692 omdannede murermester Anders Frantzen 'det ganske våbenhus' og opmurede †*bænkene* på ny.[13] I foråret 1715 var huset så brøstfældigt, at det i 'den sidste storm var nær ved at falde omkuld'. 1723 lod den nye kirkeejer Niels Jensen til Ussinggård tømmerværket opsætte af nyt og opmure med sten.[15]

2) Grundmuret våbenhus (jf. fig. 3), 1852.[26] Det målte kun 4,4×3,9 m og var dermed noget mindre end det nuværende. Over døren var der indtil 1945 et halvrundt vindue svarende til det i Ølsted.

En muret, tøndehvælvet †*gravkælder* under koret, formentlig fra 16-1700-tallet, blev iagttaget under restaureringen 1934. Kælderen var da tom.[23]

Vedligeholdelse og istandsættelser. Kirkens dårlige forfatning nødvendiggjorde 1594 og 1634 hjælp fra andre sogne (jf. historisk indledning), og tårnet blev, som det fremgår, repareret flere gange, før det styrtede sammen 1708. Snedker Peder Sørensen i Stubberup lagde 1698 et nyt loft i skibet;[12] 1717 trængte korets vægge til kalkning på grund af den 'grønne mug' (grønalger).[15] Murede *gesimser* over murkronerne og i alle tre gavle må være kommet til i tiden ca. 1750-1800, da også tagene blev lettere opskalket. Kirken var under reparation 1834, og i 1850'erne opsattes et gipsdække under skibets træloft.[26] En indvendig *istandsættelse* i sommeren *1934* omfattede navnlig inventaret, og i den forbindelse nedtog man igen gipsloftet i skibet.

Forslag til kirkens udvidelse 1961-67. Med det voksende befolkningstal opstod der efter Anden Verdenskrig et ønske om at udvide kirken, så den fortsat kunne rumme sin menighed.[24] Flere forslag var fremlagt, hvoraf de mest radikale mødte betydelig modstand fra Nationalmuseet.[27]

Et 'ideudkast' til et *nordre sideskib* og en genopførelse af tårnet (fig. 9a-b), udarbejdet af arkitekt Ebbe C. Norn 1961,[28] blev frarådet af både den

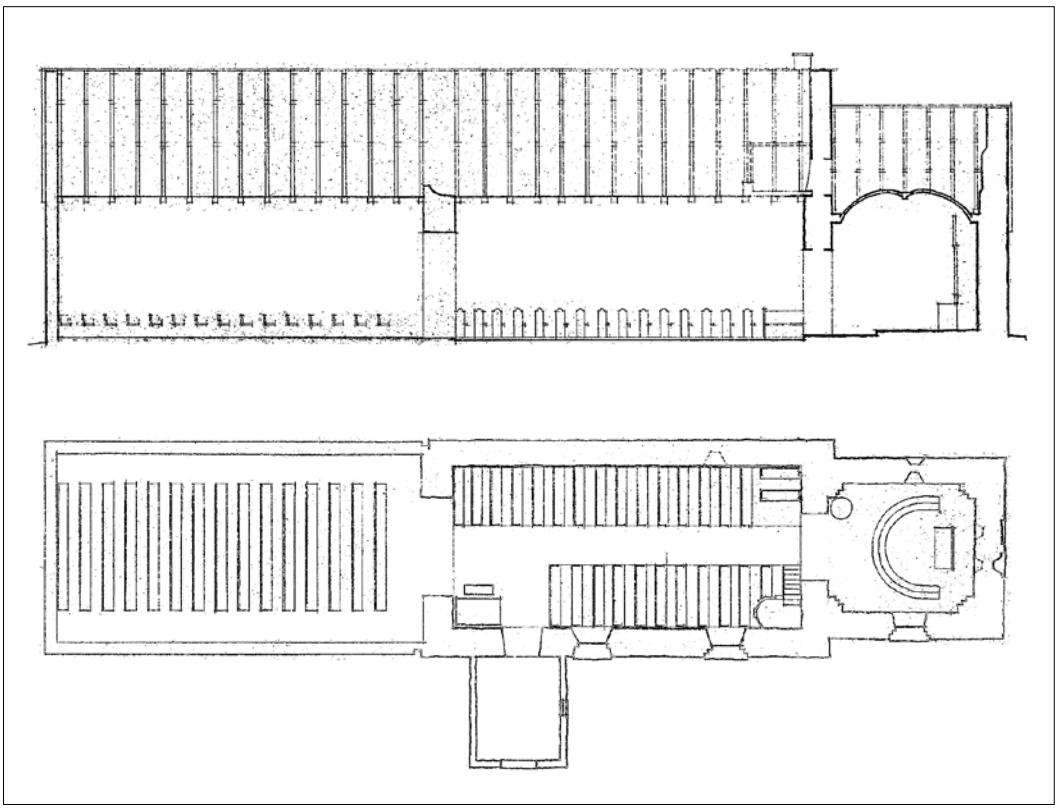


Fig. 10. Forslag til kirkens udvidelse ved Johannes Exner 1963 (s. 1740). Plan og længdesnit set mod nord. 1:300. – *Proposal for expansion of the church by Johannes Exner, 1963. Plan and longitudinal section seen towards the north.*

kgl. bygningsinspektør C. F. Møller og af Nationalmuseet. Efter arkitektens død samme år fastholdt menighedsrådet ikke desto mindre ønsket om en udvidelse, nu blot imod vest. Denne tanke fik på forhånd principiel tilslutning hos kirkeministeren, Bodil Koch, men på den betingelse, at man fandt en arkitekt, der ville udarbejde et egentligt forslag. Menighedsrådet overdrog opgaven til arkitekt Johannes Exner, der 1963 som en 'undersøgelse af udvidelsesmulighederne' fremlagde tre udkast, hvoraf det første foreslog, at tårnunderdelen blev nedbrudt og kirken forlænget til næsten det dobbelte (fig. 10). Forslaget til en sådan *vestforlængelse* havde dog, fornemmer man, nærmest karakter af et skræmmebillede, der kun bad om at blive afvist af myndighederne.

Selv var Johannes Exner stemt for, at pladsproblemerne løstes ved et stort *pulpitur*, der efter sønderjysk forbillede skulle optage hele skibets nordvæg og have adgang gennem et nyt våbenhus i nord og via den genåbnede norddør.[29] Idéen med et nordpulpitur vandt dog aldrig rigtig tilslutning i menigheden, og selvom et forslag hertil blev godkendt af ministeriet 1967, blev pulpituret kun realiseret i en reduceret udgave. Det skete ved en *hovedrestaurering 1972-73*, da også tagrytteren blev fornyet, og der ophængtes endnu en klokke; kirken fik fjernvarme og nye trægulve under stolene, og vægge og hvælv blev befriet for cementpuds, hvad der ledte til fundet af kalkmalerier (se ndf.). Efter opsætningen af et nyt orgel kunne kirken indvies ved en festgudstjeneste mortensdag 1973 (11. nov.).

Tagbeklædningen består af vingetegl, idet der er bly på tagrytteren.

†*Tagbeklædning*. Bly blev i løbet af 1700-tallet erstattet af tagsten. I 1600-tallet var der endnu bly på skibets sydside, hvilket 1715 gav problemer i mønningen, dér 'hvor bly og sten samles'. 1695

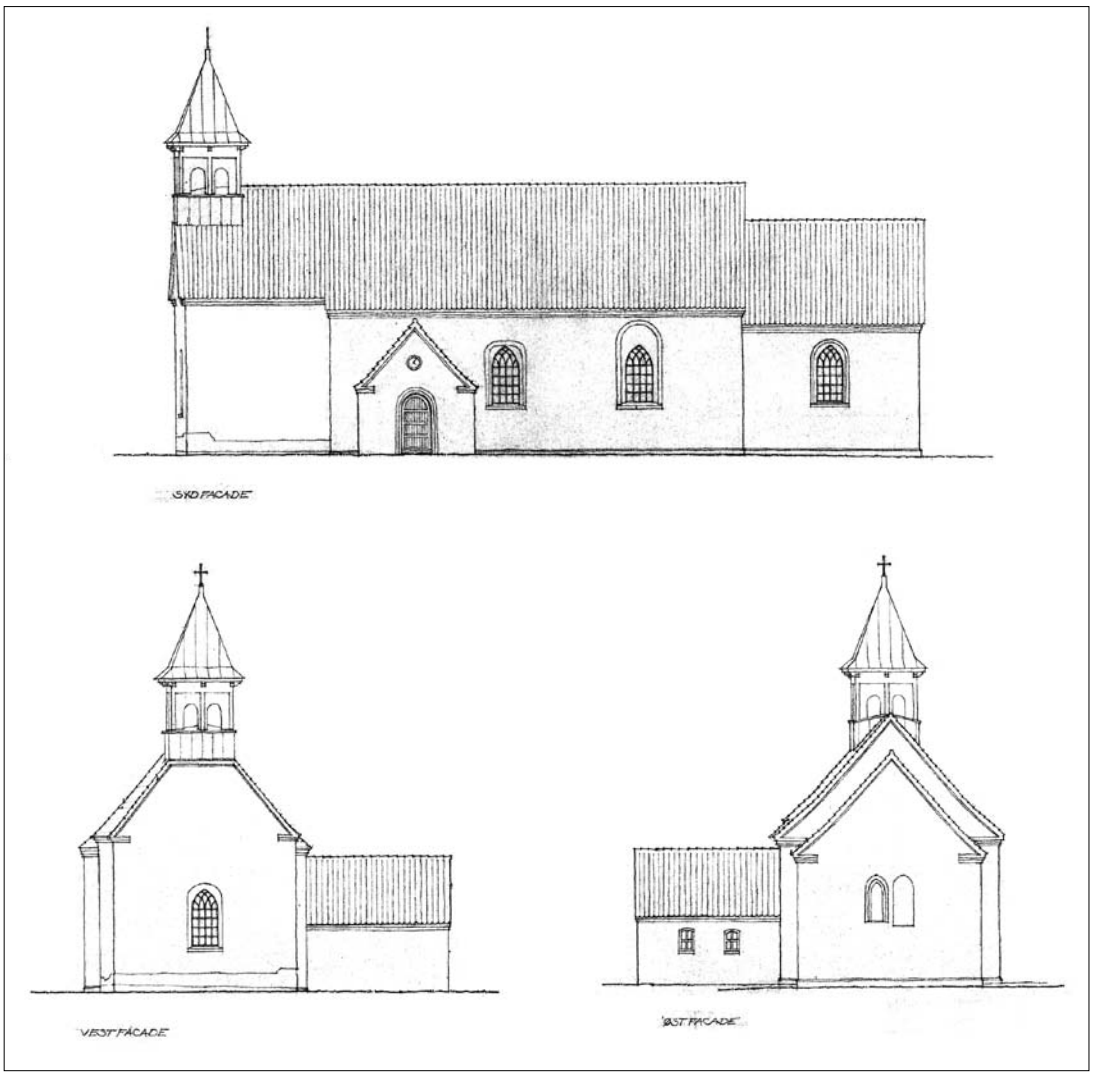


Fig. 11. Opstalter med forslag til nyt våbenhus. Tegnet af Olaf Brusch 1991. 1:300. – *Elevations with proposals for a new porch.*

indkøbtes 'klumpebly' og 'lybske tagsten', 1697 og igen 1715 store 'hollandske tagsten' (vingetegl). 1725 var den nederste del af skibets nordre tagflade, svarende til højden af fire tagsten, tækket med tjærede †*egespån*.[30]

Tagværkerne er fornyet i fyr; gammelt egetømmer er genanvendt som spærstivere og i øverste lag hanebånd.

Vinduer. Kirken får lys gennem tre åbninger i sydsiden, en i koret og to i skibet, samt det allerede nævnte vindue i vestgavlen. Vinduerne, der er ret uregelmæssige, må have fået deres indbyrdes forskellige udformning ved flere ommuringer siden senmiddelalderen. De spidsbuede *støbejernsrammer* er formentlig indsat o. 1860.

Skibets *træloft* med synlige, forholdsvis tætliggende bjælker er senest renoveret 1972-73, da loftet blev malet i to nuancer af blåt. Et †*gipsdække*, der var sat op kort efter 1854, blev taget ned ved restaureringen 1934.

Gulvene er lagt med små sekskantede, gule og grå fliser; under bænkene er der trægulv. Korgulvet, vel tidligere af mursten, skulle 1893 omlægges med fliser.[10]

Opvarmning. Et oliefyret luftopvarmningsanlæg fra 1958 blev 1972 afløst af et nyt anlæg, tilsluttet byens fjernvarmeværk. Kirken har kunnet opvarmes siden 1895, da der blev opstillet en kakkelovn ved korbuens nordside, senere i skibets nordøstre hjørne; den malede ovn skulle efter provstens anvisning have 'kirkens indvendige farve'.[26] Kakkelovnen, der 1925 var 'fuldstændig brændt itu', blev det følgende år erstattet af en kalorifer med fyrgrav i skibets nordøstre hjørne.[10]

KALKMALERIER

O. 1500. Tre *indvielseskors* (malteserkors), et i korbuens nordre vange (jf. fig. 31) og to i tårnbuens vanger, 1,8 m over gulv, er formodentlig malet samtidig med tårnbyggeriet.[31] De røde kors, hvortil der ses fortegninger med passer, omgives af cirkler, hvis diameter (27 og 29 cm) svarer til længden af en fod. Korsene er fremdraget 1972, da der tillige i skibets vægge sås flere indridsede indvielseskors og andre tegn uden farve.[32]

†*Kalkmalet hvælvdekoration* (fig. 34), o. 1500. I koret fremkom 1972 en okkermalet udsmykning med franske liljer, fordelt med én over hver skjoldbue og én øverst i hver kappe nær ribbekrydset. Ribberne var dekoreret med sparrer, og på buerne sås krydsende rundbuer. Malerierne, der igen blev overhvidtet, må være udført af murerne umiddelbart efter hvælvslagningen.[32]

†*Romanske kalkmalerier*? Georg S. Geil, sognepræst 1960-66, nævner 1989 mulige spor af 'formentlig romanske kalkmalerier i østre ende af kirkens (skibets?) nordmur'. Fundet, der ikke beskrives nærmere, skulle være gjort i midten af 1960'erne.[33]



Fig. 12. Indre set mod øst o. 1900. Foto i NM. – *Interior seen towards the east, c. 1900.*



Fig. 13. Indre set imod øst. Foto AM 2012. – *Interior seen towards the east*.

INVENTAR

Oversigt. Samtidig med bygningen er kun den romanske granitfont, der hører til de såkaldt 'klassiske' løvefonte. En tronende madonna med barnet fra o. 1250 er den ældste i en samling middelalderlige sidealterfigurer, der nu befinder sig i museerne Den Gamle By i Århus og Museet på Koldinghus. Foruden den sjældne madonna drejer det sig om to apostelhelgener, fra o. 1375 og o. 1500, og om tre figurer fra tiden o. 1450, der formentlig har stået sammen i en altertavle.

I kirken er middelalderligt snitværk yderligere repræsenteret ved fire (mindre) apostelfigurer fra o. 1520, der må stamme fra en (†)højaltertavle af den såkaldte Herslevmester, og af et korbuekrucifiks, der kan dateres o. 1475-1500.

Det sydtyske dåbsfad er fra o. 1575, men er først kommet til kirken efter 1682, og en klokke er støbt 1594 af Mathias Benning i Lübeck. Alterkalken er med sine gotiske former næppe yngre end o. 1600, og den smukke prædikestol må dateres o. 1600-25. Den er blevet lettere moderniseret o. 1750, da Gerdt de Lichtenberg og hans hustru Bodil de Hofgaard skænkede altertavlen og gav kirken en almindelig forskønnelse. Fra 1700-tallet stammer også en ligbåre på loftet.

1800-tallet er især repræsenteret ved altermaleriet fra 1891, Vandringen på Søen, der skyldes P. Møller, Kolding, og 1900-tallet ved et orgel, der er leveret af Frederiksborg Orgelbyggeri 1972, og som står nordligt på et samtidigt pulpitur i skibets vestende.

Farvesætning og istandsættelser. Rummets smukt beherskede farvepræg skyldes især en *restaurering 1933* ved P. Kr. Andersen og Ejnar V. Jensen. De har på rummets hovedmøbler, altertavlen og prædikestolen, fremdraget en barokstaffering med malerier fra den nævnte restaurering o. 1750, der markeres af kirkeejernes våbener på altertavlens vinger. Malerierne, i altertavlens topstykke og i prædikestolens og krucifiksets felter, skyldes en ukendt maler, der også har gjort sig gældende i andre af egnens kirker. Inventaret i øvrigt er farvesat ved restaureringer 1972-73 og 1991.

Det er bemærkelsesværdigt, at der fra kirken kendes rester af vel nok hele fem katolske altertavler. (†)Højaltertavlen fra o. 1520 har formentlig tjent indtil opsætningen af den nuværende altertavle o. 1750, da både den og prædikestolen forsynedes med figurer fra den nedtagne tavle. Sidealtertavlerne kan have overlevet endnu længere i kirkerummet, inden de er kommet på kirkeloftet og deres skabe kasseret.

Gerdt de Lichtenbergs restaurering midt i 1700-tallet kan ikke dateres nærmere end til hans tid som kirke-

ejer 1741-61; men der er grund til at tro, at arbejdet er sat i værk ret snart for at markere overtagelsen af kirken. En *restaurering 1834* gav altertavlen en ny staffering med †maleri af Vandringen på Søen. Med en ny *restaurering 1890-94* fik tavlen sit nuværende maleri med samme motiv, og træværket blev malet med egetræsfarve. Samme brune er konstateret på korbuekrucifikset og prædikestolen.

Alterbordet er et glat panelværk af fyr fra 1991, sortmalet med tre spinkle guldkors. †*Alterklæder*. Inventariet 1681 anfører et klæde af kattun, som var skænket kirken af sognepræsten og hans hustru.[13] 1701 manglede alterklæde,[12] og 1853 anskaffedes et nyt af rødt fløjl med ægte guldgaloner.[26] Tilsvarende fandtes indtil 1972-73 (jf. fig. 12), da bordet dækkedes af et mørkegråt alterklæde med tre spinkle guldkors,[34] et motiv, der er overført til det nuværende alterbord 1991.

Altertavle (fig. 14), o. 1750, med gennembrudte vinger, hvorpå er malet kirkeejeren Gerdt de Lichtenbergs og hans hustru Bodil de Hofgaards våbener. Tavlen er en renæssanceagtig opbygning af enkel tosøjletype med de korintiske søjler hvilende på postamentets glatte fremspring. Storfeltet indfattes af profillister, og frisen er glat med en kraftigt profileret gesims. Over den hæver sig et rundbuet topstykke med toskanske søjler og vasespir yderst på gesimsen. Endelig krones tavlen af tre apostelfigurer (fig. 15-17), der må være overført fra kirkens senkatolske (†)højaltertavle (jf. ndf.). Øverst står Johannes Apostel (kalken fra 1891), yderst på storgesimsen Matthias (i syd, hellebarden fra 1891) og Judas Taddæus, der har fået sit spyd 1934 fra en tilsvarende apostel på prædikestolens himmel (jf. ndf.).[35]

Storstykkets *maleri* fra 1891 (jf. fig. 14), Vandringen på Søen, er udført af P. Møller, Kolding, som en kopi (olie på lærred)[10] og bærer signatur med årstallet »1891«. Topstykkets maleri af Opstandelsen er oprindeligt med en lille, pindeagtig Kristus stående på graven omgivet af soldater.

Topmaleriet er som træværkets originale staffering fremdraget og lettere suppleret ved restaureringen 1933. Tavlen står broget med en grundtone af gråt og hvidt, der til dels optræder som marmorering. Våbenerne har heraldiske farver, og indskrifterne står med gylden skriveskrift på sort bund. I frisen er indskriften original: »Christi Kaarsfæstelse skal altid tröste os, og Opstandelse tillige, heldst i Dödsens Kriige«,[36] i postamentfeltet er den samtidig med maleriet fra 1891: »Peter raabte og sagde: Herre frels mig! Jesus udrakte straks Haanden … Matth 14, v 30-31«.

Postamentets oprindelige †indskrift var en pris til Gerdt de Lichtenberg for kirkens istandsættelse o. 1750. Den blev fremdraget 1933, kalkeret og afmalet på postamentets bagside, hvor der læses:

»Den viise Salomon sin Viisdom deri viiste
At ziire Herrens Huus, derved hand ey forliiste
Det mindste, saa har og vor Lichtenberg saa viis
Her viist det, som er ham og hans til Løn og Priis«.

Bag på tavlen er dertil anført: »Anno 1934 istandsattes Altertavle, Prædikestol og Krucifiks under Nationalmuseet ved Peter Kr. Andersen og Einar V. Jensen«.

1933 fandt man endvidere i altertavlen nogle små stumper af et †altermaleri, som nu er i Nationalmuseet (inv.nr. D12626).[37] Der er formentlig tale om det †*maleri*, der nævnes 1862 som en fremstilling af Vandringen på Søen, 'Jesus der tager Peder ved Haanden',[10] og som må være kommet til ved restaureringen 1834. Om den tilhørende staffering vides, at den omfattede kromgul frakturindskrift på sort bund. Postamentets indskrift gik tydeligvis på Genesareth-motivet: »Jesus udragte strax Haanden og tog fat paa ham … (Matt. 14,31)«.[10]

1891, da det nuværende altermaleri kom til, blev træværket overmalet med egetræsfarve, og på vingerne maledes henholdsvis et kors og en kalk på baggrund af palmegrene.[38]

Af kirkens tidligere (†)*højaltertavle* fra o. 1520 er bevaret fire apostelfigurer, ca. 60 cm høje, der nu kroner altertavlen og prædikestolshimlen (fig. 14-17, 30). De er alle karakteristisk lavpandede med høje kindben og er iklædt fodside kjortler og kapper; fødderne er bare. Det drejer sig (nu) om Johannes Apostel, Judas Taddæus og Matthias (på altertavlen) samt (nu) Peter (på prædikestolen).[39] Alle løse attributter er nye bortset måske fra Judas Taddæus' spyd, som 1934 overførtes fra apostlen på prædikestolen til en på altertavlen. Der er således stor usikkerhed om identificeringen af figurerne.



Fig. 14. Altertavle o. 1750 med våbener for Gerdt de Lichtenberg og hans hustru (s. 1744). Foto AM 2012. – *Altarpiece c. 1750 with coats of arms of Gerdt de Lichtenberg and his wife.*



Fig. 15-17. Tre apostelfigurer fra (†)højaltertavle, o. 1520 (s. 1744, jf. fig. 14), genbrugt på altertavle, o. 1750. Foto AM 2012. – *Three apostle figures from the high* (†)*altarpiece, c. 1520, re-used on altarpiece, c. 1750.*

Figurerne slutter sig til en gruppe arbejder, der har deres tyngdepunkt i Sydøstjylland, og som gerne forbindes med navnet 'Herslevmesteren' efter altertavlen i Herslev Kirke (Brusk Hrd.).[40] Både i denne og i Anst Kirkes altertavle (*DK Ribe* 2486 ff.) svarer sidefløjenes apostle til Løsnings. Det tyder på, at disse har haft plads i en højaltertavles sidefløje, og at de skyldes den nævnte mester, hvis værksted rimeligvis fandtes i Kolding.[41] Det har været antaget, at også stumper af fløjmalerier var bevaret fra tavlen.[42]

(†)*Sidealtertavler*. Fra kirken er foruden de fire ovennævnte figurer bevaret yderligere seks løse *alterfigurer* (fig. 18-23), der formentlig stammer fra fire forskellige (†)sidealtertavler. Én figur findes i Museet på Koldinghus (inv.nr. 754), fem i museet Den Gamle By i Århus (inv.nr. 713 A-E).[43] Når de alle med rimelig sikkerhed kan henføres til sidealtertavler, skyldes det, at vi også kender til kirkens senkatolske højaltertavle fra o. 1520 (jf. ovf).[44]

1) (Fig. 18a-b), o. 1250, en tronende Madonna med barnet, 119 cm høj. Maria sidder rank og frontal på et tronsæde med barnet på venstre knæ og de næsten parallelle underben hvilende på et afrundet fodstykke. Venstre hånd støtter barnet, den højre fatter om grebet på et scepter, der støtter imod højre knæ og har et borehul foroven til fæstnelse af det nu manglende †spir. I ét med Marias hoved er skåret en svajet krone med tre store blade og to mellemfaldende småspidser. Bagtil ses rester af endnu et kroneblad, og fortil har kronen en oval fordybning (4×3 cm), der må have rummet en bjergkrystal. Det glatte hår dækker ørerne og bølger ned i nakken. Ansigtet er ovalt med høj pande, smalle øjne (opskårne?), lige næse,



Fig. 18a-b. *Tronende Madonna med Barnet, o. 1250, set fra siden og forfra (s. 1746). Fra (†)sidealtertavle nr. 1. I Museet på Koldinghus. Foto AM 2013. – **Madonna Enthroned with Child, c. 1250, seen from side and front. From* (†)*side altarpiece.*



Fig. 19. *Apostelfigur, o. 1375. Fra (†)sidealtertavle nr. 2 (s. 1751). I museet Den gamle By i Århus. Foto AM 2013. – **Apostle figure, c. 1375. From* (†)*side altarpiece.*

fyldige læber og en lille spids hage. Hoved og hals er skåret særskilt med en 26 cm lang, flad tap og sammenføjningen udfyldt med træmasse ved en restaurering o. 1895. Maria bærer en langærmet kjole med bælte og derover en fodsid, åbenstående kappe. Kjolen danner tætliggende parallelfolder over brystet, kappen afrundede V-folder langs underbenene, og den lægger sig bølgende ud over fodstykket, hvorpå to små skosnuder stikker frem. Barnet er sidevendt med bøjede knæ, overkrop og hoved er vendt imod beskueren. Højre arm har været tilstykket og mangler nu, den venstre er afbrudt ved håndleddet, men bag håndens sted ses på kjortlen 'aftryk' af et forsvundet æble. Barnehovedet har rester af en lille krone, håret er kort og bølget, ansigtet afslidt og med antydning af et smil. Kjortlen er fodsid med bælte, og de bare fødder stikker ud forneden.

I Marias isse findes en 14 cm dyb, 'krateragtig' nedboring (tværmål 8 cm), der er dannet af fem separate borehuller og er stærkt tilspidsende. Bagsiden har en dyb, afrundet udhuling gjort med flade snit ved siderne. I den plane bagkant ses fire dyvler fra en fæstnelse til et alterskab (tabernakel) eller et rygbræt (dorsale). Ved restaureringen har udhulingen fået træforstærkning og en simpel blikbelægning. Træet står afrenset og voksbehandlet.[45]

Figuren skal ved en restaurering 1846 være kommet på kirkeloftet og siden erhvervet af kirkens værge eller graver, efter hvis død 1893 den købtes på auktion for seks kroner af A. M. G. Friis, grundlæggeren af Museet på Koldinghus.[46] Her blev den indlemmet (inv.nr. 754), afvasket og repareret af opsynsmanden J. Fedde, formentlig straks efter erhvervelsen.[47]

Madonnaen blev publiceret 1961 af Sigvard Skov,[48] og 1985 fremhævede Jörn Barfod kappens store bue bag højre arm som et træk, der måske kunne knytte an til engelsk tradition.[49] Figuren er amtets fineste af sin art, måske udført af samme billedskærer som en krucifiksfigur i Hover Kirke (Tørrild Hrd.).[50]

2-4). Fem figurer i museet Den Gamle By i Århus (inv.nr. 713A-E) er på et ukendt tidspunkt (o. 1900?) erhvervet af Århus Museum og er derfra 1926 kommet til Den gamle By. I Århus Muse-



Fig. 20. ⋆Figur af Maria med Barnet, o. 1450, fra (†)sidealtertavle nr. 3 (s. 1751-52). I museet Den gamle By i Århus. Foto AM 2013. – ⋆*Figure of Virgin and Child, c. 1450, from* (†)*side altarpiece.*





Fig. 21-22. ⋆Figurer fra (†)sidealtertavle nr. 3, o. 1450. I museet Den gamle By i Århus (s. 1752). 21. Anna Selvtredje. 22. En ridderhelgen (Skt. Mauritius?). Foto AM 2013. – ⋆*Figures from* (†)*side altarpiece, c. 1450. 21. St. Anne. 22. A knight-saint (St. Maurice?).*

ums registrering er der taget forbehold for proveniensen, idet museet øjensynlig har fået dem tilbudt af en kunstopkøber med den (usikre) oplysning, at de skulle være fra Løsning.[51]

2) (Fig. 19), o. 1375, en apostelfigur, 92 cm høj, stående slank med et S-svaj igennem kroppen, som fortsættes i det hældende hoved. Højre hånd holder en bog imod kroppen, den venstre har været tilstykket og mangler nu, men synes at have været rakt frem (med et attribut?). Ansigtet er fladt, det glatte hår midtdelt, øjnene tunge, og det lokkede fuldskæg er tvedelt. Over en fodsid kjortel bærer apostlen en kappe, der danner en art opstående 'krave' om halsen og er ført fra højre ind foran kroppen, så der dannes bløde, posede folder og en bølgende søm foran venstre knæ.

Fire store dyvler er som forstærkning sat ind forfra i krop og lår. En nedboring i issen er 7,3 cm dyb, bagsiden er hulet med et hult jern, og bagkanten har dyvelspor fra fæstnelse til alterskab eller dorsale. Træet står blottet uden spor af staffering. Størrelsen tyder på, at figuren har stået alene.

Der er tale om en sjælden alterfigur fra dronning Margrethe I's tid, hvis vel nok bedste sidestykker i Jylland er en stående madonna fra Bjerning Kirke ved Haderslev og en korsfæstelsesgruppe i Ribe Domkirke (*DK Sjyll* 320, *DK Ribe* 434 f.).[52] Talrige paralleller (men mindre) findes i samtidige gotlandske altertavler.[53]

3a-c) (Fig. 20-22), o. 1450, tre figurer forestillende Maria tronende med Barnet, Skt. Anna Selvtredje samt en ligeledes stående ridderhelgen stammer formentlig fra samme altertavle. Figurerne måler henholdsvis 80, 73 og 82 cm, og står nu i blankt træ, kun den ene med en stump af farvespor. a) (Fig. 20), Maria sidder rank og bred på et profileret tronsæde med det store, nøgne barn fremoverbøjet på venstre knæ. Hendes venstre hånd støtter barnets krop, den højre har været rakt hen imod det, men er nu afbrudt. Maria bærer hovedlin over det lange, bølgede hår, ansigtet er roligt, øjnene tunge og næsen lige. Kjole og kappe danner knækfolder, og på det afrundede fodstykke stikker de spidse sko frem. Barnet vender sig lidt bort fra moderen med si-



Fig. 23. ⋆Apostelfigur, snarest Skt. Peter, o. 1500 (s. 1752). Fra (†)sidealtertavle nr. 4. I museet Den gamle By i Århus. Foto AM 2013. – ⋆*Apostle figure, most likely St. Peter, c. 1500. From* (†)*side altarpiece.*

ne parallelle underben hængende ned. Issen har nedboring, bagsiden en huling udført med bredt hult jern.

b) (Fig. 21), Skt. Anna Selvtredje. Marias moder står med højre ben aflastet og bærer på venstre arm Maria, der sidder med en frønnet rest af Jesusbarnet på skødet. Annas højre arm er afbrudt. Hun er iført hovedklæde, kjole og fodsid kappe, der falder i knækkende folder over skospidserne og det afrundede fodstykke. Den lille Maria bærer resterne af en krone. En nedboring i Annas isse er tilpløkket, og udhulingen (med hult jern) har gennemskæringer, der til dels er lukket med lærred. Figuren har fået en mørkfarvende behandling.

c) (Fig. 22), en ridderhelgen, formentlig Skt. Mauritius, stående med højre ben aflastet, venstre hånd holder et skjold af tartscheform mod låret, mens den højre er rakt frem og har grebet om et †attribut. Hovedets beduinklæde identificerer snarest ridderen som 'moren' (den sorte) Skt. Mauritius.[54] Det krøllede hår er skulderlangt, og figuren er iført fuld pladerustning og en fodsid kappe, der er lukket på brystet med et korsformet spænde. Det hvælvede fodstykke er forhøjet (i værkstedet?) med en underliggende plade. Hovedet, med tilpløkket issenedboring, har været gået af og er nu fæstnet bagtil med tre stykker jernblik. Under skjoldet ses lidt, formentlig oprindelig, kridtgrund med blåt (kappefor).

De tre figurers fælles størrelse, stiltræk og næsten ens ansigter taler for, at de har hørt sammen og udgjort hovedfigurerne i en sidealtertavle. I så fald må Mariafiguren have haft plads i midten.[55] De tre skulpturer bærer præg af 1400-tallets begyndende realisme, men har endnu bevaret et vist præg af den blide stils udtryk fra tiden o. 1400.[56]

4) (Fig. 23), o. 1500, en stående apostel, snarest Peter, 87 cm høj. Figuren står på et hvælvet jordsmon, venstre hånd holder en åben bog imod brystet, den højre er afbrudt. Hovedet er lavpandet og flenskaldet, øjnene umodellerede, næsen afgået, fuldskægget kort og lokket. Under en halvåben kappe bærer apostlen en fodsid kjortel med bælte, hvorunder de bare fødder stikker frem. Issen har en nedboring, og ud over kroppens huling bagfra har hovedet sin egen lille huling. Træet står blottet.



Fig. 24. Alterkalk, o. 1600 (s. 1752). Foto AM 2012. – *Chalice, c. 1600.*

Altersølvet stammer fra forskellig tid. *Kalken* (fig. 24) er et ustemplet arbejde fra o. 1600 med nyt bæger forsynet med tud. Foden danner seks gotiske æselrygtunger, de to med Jesumonogram, en tredje med en lille afbrudt krucifiksfigur. Foden er drevet stejlt op imod de sekssidede skaftled og knoppen med mellemfaldende rudebosser, hvorpå er graveret versalerne: »Ihesvs«. På fodens underside ses vægtangivelsen »xxxii lod« samt en sikkerhedsgravering. Som *disk* anvendes en nyere, glat *offerskål*, tværmål 16 cm. Den er stemplet »T. Fredberg 9255«. Kalken nævnes tidligst 1669 sammen med en tilhørende †*disk*.[12]

Oblatæske, 1960, cylindrisk, 7 cm høj, tværmål 13 cm, med Jesumonogram på låget og kronende kors. Under bunden påskrift »Løsning Kirke 1960« samt stempel »Sterling«.

En †*oblatæske* var skænket 1723 af sognepræst Hans Olufsen og hans hustru, hvis initialer med årstallet fandtes under bunden: »H.O.S. M.J.D. 1723«. Æsken fandtes endnu 2000, da den brugtes ved hjemmeberettelse.[57]

Alterkander. 1) O. 1900, af sort porcelæn med guldkors fra Den kongelige Porcelænsfabrik. 2) O. 1950, af sølv, 23 cm høj, med gæk og svunget håndtag samt kronende kors på låget. Mærket »Sterling«. 3) 1960, sammenhørende med oblatæsken, 24 cm høj, og med samme påskrift og stempel. †*Alterkander.* 1701 havde kanden karakter af en vinflaske, der da fik ny 'skrue',[12] og 1862 nævner inventariet to kander af porcelæn til vin.[10]

Sygesæt, to nyere. Til det ene bruges †oblatæsken fra 1723 (jf. ovf.). †*Sygesæt*. 1701 forfærdigede Otto Ditmers i Horsens en lille flaske til at berette syge med, og 1708 anskaffede man til samme brug en lille †*tinflaske* med to rum til henholdsvis vin og brød.[12] 1862 havde man fælles sæt med Korning.

Alterstager. 1) (Fig. 25), gotiske fra o. 1550, 41 cm høje, med klokkefod og cylinderskaft, der har to skarpe ringe. Stagerne nævnes tidligst 1669.[12] 2) Nyere, 43 cm høje med cirkulær, profileret fod, cylinderskaft med profileret midtring og profileret, konisk lyseskål. En *syvstage* bærer på foden indskriften »Løsning Kirke 1938«.

Messehagler. Kirken har fire nyere hagler i de liturgiske farver hvid, grøn og violet. †*Messehagler*. Kirken fik o. 1625 stjålet sin hagel af en forbryder, der havde specialiseret sig i kirketyverier, og som blev henrettet for sine gerninger.[58] Atter 1830 manglede kirken hagel,[59] og 1883 anskaffes en ny.[10]

Alterskranke, o. 1850, halvcirkulær med drejede balustre, der er malet i flødefarve. 1894 ønskedes skranken forandret i bueform (jf. fig. 12).[26] †*Alterskranke*? 1715 var pladsen foran alteret, 'hvor præsten skal gå og betjene sine kommunikanter', blevet helt omlagt.[12]

Døbefont (fig. 27), romansk af rødlig granit tilhørende løvefontenes Tamdrupgruppe (Mackeprang, *Døbefonte* 294), 90 cm høj, kummens tværmål 83 cm. Foden er formet som en omvendt kumme med hvælvet, glat side og en omløbende bladranke langs gulvet. Øverst kanter en smal vulst fodens topflade, hvorpå kummen står uden nogen egentlig samling men nu sammenføjet med lidt cement.

Kummens sider smykkes af tre løver med lange mankelokker og halen udfoldet i en stor dusk over ryggen. Mellem to af løverne, der gør front imod hinanden, ses et lille mandshoved med markant moustache. Langs mundingsranden løber en rankebort og en spinkel vulst; fordybningen er harmonisk og har i bunden et afløb, der måler 5 cm i tværmål. 1882 blev fonten renset 'for den påførte maling',[26] hvoraf nu intet spor ses.

Mackeprang henførte 1941 fonten til samme gruppe og mester som fontene i Tamdrup, Føvling og (måske) den signerede i Grædstrup (*DK Århus* 5139 ff., 4032 f., 3952 f.),[60] ligesom han så nære forbindelser herfra til De klassiske Løvefontes Sjørslev- og Vengegrupper. Han peger bl.a. på den sidste gruppes 'klokkeformede' fødder som sidestykker til fodens udformning i Løsning. Men det er et spørgsmål, om den meget store fontefod ikke reelt er en ubrugt fon-



Fig. 25. Alterstager nr. 1, o. 1550 (s. 1753). Foto AM 2012. – *Altar candlesticks, c. 1550.*



Fig. 26. Dåbsfad, sydtysk, o. 1575, med våbener for tidligere, adelige ejere (s. 1754). Foto AM 2012. – *Baptismal dish, c. 1575, with arms of earlier noble owners.*

tekumme, der er vendt på hovedet og brugt til fod.[61] Den manglende sammenføjning af fod og kumme tyder på det. I så fald må sammenbringningen af de to dele vel gå tilbage til fontens første opstilling, for rankerne på kumme og fod viser slægtskab.

1968 gik Otto Norn et stykke videre ad den vej, Mackeprang havde vist, idet han knyttede både Tamdrupfonten og Sjørslevgruppen til de østjyske billedportaler, der er forbundet med det formodede stenmesternavn »Esge« på Stjær Kirkes sydportal (*DK Århus* 2089 ff., jf. *DK Århus* 5140).[62]

Formentlig ved restaureringen 1890-94 har man fyldt det påfaldende mellemrum mellem fod og kumme ud med rigelig cement, ligesom foden er blevet delvis nedsat i gulvet.[63] Således fremtræder fonten på ældre fotografier (i NM), der viser den stående samme sted som nu, i koret lige nord for indgangen. 1972 blev foden løftet fri af gulvet og befriet for det meste cement.[64]

Dåbsfad (fig. 26), o. 1575, sydtysk, med medaljon af Bebudelsen i fordybningen og våbener for tidligere ejere. Omkring scenen et udpudset minuskelbånd og en kædebort, hvis bladformede led har varierende udsmykning med blomster og blade. På fanen en lille stemplet bort og en frise med hjort og hund. Her ses også sekundært indgraveret initialer og våbener for Knud Brahe (†1615) og Margrethe Lange (†1622) til Engelsholm med initialerne »K. B.« og »[M.]L.« samt (modsat) for Niels Albertsen Vind (†1615) og Kirsten Juel (†1627) til Ullerup og Store Grundet med initialerne »N. W.« og »K. I.«.[65] På undersiden sikkerhedsgravering. Fadet har sidestykker i en lang række kirker, således i Glud og Hjarnø (s. 1501-02, 1536). Da fonten 1682 savnede 'bækken', må fadet først senere være kommet til kirken.[12] En *dåbskande* er fra midten af 1900-tallet, af messing, 32 cm høj, med skævknækket fod, korpus og hals. 1862 indkøbtes en *dåbskande* af tin,[26] 31 cm høj, urneformet med gæk og låg (ustemplet). Taget ud af brug 1995.[24]

Korbuekrucifiks (fig. 28), o. 1475-1500, med kors og arme fra o. 1750. Jesus hænger utynget i svagt skrånende, fornyede arme, hovedet er drejet og en smule sænket imod højre skulder, benene



Fig. 27. Døbefont, romansk af granit (s. 1753). Foto AM 2012. – *Romanesque font of granite.*



Fig. 28. Korbuekrucifiks, o. 1475-1500, med kors fra o. 1750 (s. 1754). Foto AM 2012.
– *Chancel arch crucifix, c. 1475-1500, with cross from c. 1750.*

svagt bøjede med højre fod lagt over den venstre. Hovedet (fig. 29) bærer en flettet tornekrone, og håret danner en lok foran ansigtet og en anden i nakken. Ansigtet er dødt med brustne øjne og halvåben mund, fuldskægget viltert. Brystkassen er udspilet med lavt siddende sidesår, og det korte lændeklæde har snip ved højre hofte og mellem benene. Hænderne har tre udspilede fingre som for at velsigne, en gestus, der især er karakteristisk for baroktidens krucifikser, og som antyder, at armene er fornyet o.1750.

Det fornyede kors er bredt med udsvejfede ender, der afsluttes af et lille felt med medaljon. Det øvre har form af et fempas, mens det nedre er hjerteformet. Bemalingen fra o.1750 er fremdraget og suppleret 1933. Hudfarven er hvid med lidt blod, lændeklædet forgyldt og korset brunt med evangelisternes symbolvæsner malet ganske småt i medaljonerne på lyseblå bund. Maleren må være den samme, som stod bag altertavlens topfelt og prædikestolens malerier. Krucifikset er ophængt over korbuen, hvor det må have haft plads i det mindste siden o.1750, da korset er nøje afpasset afstanden mellem buetop og loft.[66] I tiden frem til 1933 var det egetræsmalet.[67] En konserverende istandsættelse er foretaget 1992.



Fig. 29. Kristushoved, udsnit af korbuekrucifiks o. 1475-1500 (s. 1755). Foto AM 2012. – *Head of Christ, detail of chancel arch crucifix*.

Prædikestol (fig. 30), o. 1600-25, et smukt renæssancearbejde med enkelte barokke fornyelser. Kurven har kun tre fag, hvis profilkantede felter flankeres af toskanske frisøjler med kvadrerede prydbælter. Postament og frise har ens fremspring med pyramidebosser, og gesimsen er profileret med en *læsepult* fra o. 1900 (1890-94?), der har form som en opslået bog. Under postamentfremspringene flankerer drejede knopper hængestykker, der har form af stiliseret rulleværk. En underbaldakin består af svungne ribber, der samles forneden i en foldet knop.

Prædikestolen er opsat i skibets sydøsthjørne med *opgang* langs triumfmuren fra o. 1750, der er stærkt normaliseret 1893.[26] Trappen flankeres af gelændere med udsavede, gennembrudte balustre.

Himlen, der udgår fra sydvæggen ovenover, danner en sekssidet polygon, hvis lave frise brydes af glatte fremspring. Herunder kanter agernformede hængeknopper et sæt hængestykker (fra o. 1750), der udgøres af udsavet, gennembrudt akantusløv. På topstykkerne danner rulleværk baggrund for relieffer af de fire evangelistvæsner, der er klædt i et brus af fjer. Heri angiver et lille skjold deres navne med versaler (fra opgangen):

Fig. 30. Prædikestol, o. 1600-25 (s. 1756). Foto AM 2012. – *Pulpit, c. 1600-25.*


MAR
CUS
LU
CAS
Min GUDS Ord
evig skal bestaae.



Fig. 31. Indre set imod vest. Foto AM 2012. – *Interior seen towards the west.*

»Mathe(us)«, »Marcus«, »Lucas« og »S. Iohannes«. En topbaldakin fra restaureringen o. 1750 består af svungne, retkantede ribber, der øverst bærer en gotisk figur af Skt. Peter fra den tidligere (†) højaltertavle (jf. ovf.). Hans nøgle er dog fra 1934 og har afløst et spyd, hvorfor der snarest har været tale om Judas Taddæus.[68] Himlens loft prydes af en stor stjerne.

Prædikestolens bemaling og malerier er fra o. 1750 svarende til altertavlens, alt fremdraget og let suppleret 1934. *Malerierne* er uskolede fremstillinger af evangelisterne, der sidder akavet ved et bord med hvid dug og arbejder med deres bøger (jf. fig. 35). Hos dem sidder og ligger deres symbolvæsner, og baggrunden udgøres af perspektivisk arkitektur og hængeklæder. Træværkets grundfarve er grå, der hovedsagelig optræder som marmorering, og som suppleres med en mørkere grå, rødt, grønt, blåt og forgyldning. Indskrifterne, med gul kursiv på sort bund, udgøres af skriftsteder, som er sat på vers. I postamentet læses: »Himmel og Jord/ de skal forgaae/ Men Guds Ord/ ævig skal bestaae, Evangelisten skriver saae/ Luc. 21 Cap. 33 vers«, i lydhimlens frise: »Guds Ord du prædike skal for tilhørerne/ i tide og utid, hold ved med største Flid (2 Tim 4,2)«.[36]

Himlen var 1685 brøstfældig og måtte repareres.[13] 1886 blev stolen sænket ca. 16 tommer.[26] 1890-94 fik den en mørk egetræsbemaling.

Stolestaderne er fra 1933, udført efter tegning af P. Kr. Andersen. De har let skrå fyldingsryglæn og plankegavle, der har pålagte pilastre og afsluttende muslingroset. Staderne, der også omfatter tårnunderdelen, er malet grå med rød roset og rødmarmoreret pilaster. En istandsættelse med delvis opbygning er sket 1972-73.[34]

†*Stolestader.* 1689 udførte snedker Peder Sørensen i Stubberup 30 nye kvindestole og nogle mandsstole.[12] 1702 var alle mandsstole skrøbelige,[15] og 1726 skønnedes kirkestolene 'med en mådelig hjælp' at kunne sættes i forsvarlig stand.[15] 1862 havde alle stole 'lukkede rygstød' og var malet med egetræsfarve. 1900 indsattes nye 'bekvemt indrettede' stader lig dem, der 'for nogle år siden anskaffedes til Daugård Kirke'. De havde udsvejfede gavle og volutformede armlæn (jf. fig. 12).1864 opsattes †*hatteknager* på skibets sydvæg (jf. fig. 12).[26]

En †*præste- og skriftestol* stod 1862 nord for alteret, hvor den omtales som 'sakristiet' og strakte sig helt frem til alterskranken. Den var da egetræsmalet lige som en †*degnestol*, der stod som pendant i syd.[10] Begge blev flyttet 1865, hvorved præstens stol dog bibeholdt en plads 'i koret', mens degnens anbragtes 'nede i kirken'.[26]

En †*kiste* af træ til alterklæderne nævnes 1862.[10]

Pengeblok (fig. 32), o. 1700, afsavet forneden og nu 74 cm høj. Det affasede skaft bærer en jernbeslået boks med slids og to overfaldslukker; låse savnes. Slidt grå bemaling. 1862 stod blokken 'nederst i skibet'; nu på loftet. 1683 nævner inventariet en gammel †*blok*.[12]

En †*pengetavle* og to †*pengebøsser* optræder i inventariet 1862.[10]



Fig. 32. Pengeblok, o. 1700 (s. 1759). Foto AM 2012. – *Poor-box, c. 1700.*

Et *pulpitur* fra 1972-73 er udført som en jernkonstruktion med glas efter tegning af Inger og Johannes Exner. Det omfatter kirkens vestende (med siddepladser) og fortsætter langs nordvæggen et stykke østover for at give plads til orglet (jf. ndf. og fig. 31). Pulpituret er en reduceret udgave af et *forslag til pulpitur*, der var udarbejdet 1963 af samme arkitekter. Opbygningen, der skulle skabe plads til sognets store kirkegang, var planlagt til at omfatte hele skibets nordside og vestende samt den vestligste del af sydsiden over døren, hvor orglet skulle stå. Der skulle være spiraltrapper både i vest og øst.

Et †*pulpitur* fra 1885 blev 1934 'befriet for en løjerlig deling med tynde, retkantede lister' og fik påsat 'fire nogenlunde kraftige vandrette profilled'. Herpå stod †orglet fra 1885.

Orgel (jf. fig. 31), 1973, med syv stemmer, ét manual og pedal, bygget af Frederiksborg Orgelbyggeri, Hillerød. Disposition: Manual: Gedakt 8', Spidsgamba 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Gemshorn 2', Mixtur II. Pedal: Subbas 16'. Koppel M-P. Orgelhus af glas og bemalet jern, tegnet af Inger og Johannes Exner. På samtidigt pulpitur ved nordvæggen, i skibets vestende, med sydvendt facade og spillebord i orgelhusets bagvæg.

★*Orgel*, o. 1885, med fire stemmer, bygget af Frederik Nielsen, Århus, med genanvendelse af ældre dele (vindlade[69] og piber). Disposition: Principal 8 Fod, Gedakt 8 Fod, Fugara 8 Fod[70], Floite 4 Fod.[71] Mekanisk aktion, sløjfevindlade. Facaden har attrappiber af sølvbronzeret træ. På samtidigt vestpulpitur med spillebord i orgelhusets søndre gavl. Orglet er nu i privateje.[72]

Et *farvelitografi* efter Anton Dorphs maleri af Kristus med Maria og Martha er skænket 1909.[7] Det har ramme af ferniseret træ og er nu henlagt på loftet.

Præsterækketavler. 1) O. 1900, med to felter, klassicistisk ramme og hvid skriveskrift på sort bund. Overskriften lyder: »Sognepræster i Løsning efter Reformationen«. På tårnrummets nordvæg. 2) O. 2000, tilsvarende men med kun én række. Over for nr. 1.

Salmenummertavler. Fem ens fra 1972-73 med glat, grå ramme, 89×62 cm, og hængecifre af letmetal på sort bund. †*Salmenummertavler.* 1862 nævner inventariet kun én salmetavle,[10] 1882 anskaffedes to nye,[26] ligeledes 1890, da de omtales som store.[26] De tre lidt ældre tavler har da formentlig haft karakter af enkle, sorte brædder til påskrift med kridt (jf. fig. 12).

Lysekroner. 1-2) O. 1850-1900, store i barokstil, ophængt over stolestaderne. De er erhvervet 1972 og skal tidligere have hængt på en herregård.[34] 3) O. 1900, i barokstil, vistnok skænket af menigheden;[26] siden 1972-73 ophængt foran epitafiet. 4) O. 1950, nogenlunde svarende til nr. 3 og ophængt i tårnrummet. †*Lysekroner.* 1897 blev to 'smukke og stilfulde' kroner skænket af bankdirektør Heide i København.[26]

En *ligbåre* formentlig fra 1700-tallet er af egetræ, 352 cm lang, 56 cm høj. Bærestængerne er affasede uden for tremmestykket, og benene stives af svejfede knæ. Rester af sort bemaling. †*Ligbårer.* 1669 nævnes en gammel ligbåre, og 1676 anskaffedes en ny.[12]

Et såkaldt *hovedur* er leveret 1991 af firmaet Thubalka, Vejle; værket er af fabrikat Westerstrand, Sverige.[24]

Klokker. 1) 1594, støbt af Mathias Benning i Lübeck. Den måler 69 cm i tværmål og har profileret slagring samt om halsen en bladbort, hvorunder der løber en tolinjet versalindskrift med navnene på præsten, kirkeværgerne og støberen: »Anno 1594 lod Her Hans Benssen och Soren Gos och Soren Mickelsen denne Kloche stobe til Losens Kircke hvs Mattias Benninck vdi Lubeck«. Støberen har leveret mere end 20 klokker til kirker i Danmark, herunder til kirkerne i Glud (s. 1512), Bredsten (Tørrild Hrd.) og Smidstrup (Holmans Hrd.).[73] Ophængt i gammel slyngebom af eg. I tagrytteren. Klokken må indtil (†)tårnets fald 1709 have hængt heri. Herefter fik den 1713 plads i en 'stabel', forsynet med nyt jernværk og ny jernbom,[12] og i skiftende †tagryttere.

2) 1972, tværmål 80 cm, med versalindskrift om halsen: »Støbt til Løsning Kirke i året 1972 af John Taylor og Co England og skænket af borgere i Løsning«. På legemet tilsvarende: »Lær mig ved hvert klokkeslag/ at i dig jeg styrke vinder/ hjertet ej til verden binder/ spilder ingen nådens dag«. Samtidig slyngebom.

En †*klokke* var 1594 itu.[8]



Fig. 33. Epitafium, o. 1693, over sognepræst Rasmus Pedersen Tøxen og hans hustruer Margrete Christensdatter Graa og Helene Holig (s. 1761). Foto AM 2012. – *Sepulchral tablet, c. 1693, in memory of the incumbent Rasmus Pedersen Tøxen and his wives Margrete Christensdatter Graa and Helene Holig.*

GRAVMINDER

Epitafium (fig. 33), o. 1693, over sognepræst Rasmus Pedersen Tøxen og hans hustruer Margrete Christensdatter Graa, ✶1652,[74] og Helene Holig, ✶1644, †1693.[75] Den latinske gravskrift har hovedsagelig form af tre elegiske distika: »D(eo) O(ptimo) M(aximo) S(acrum)/ Conjuge cum bina hac tegitur Tøxonius urna/ Arhusio debet stemma decusque suum/ Post exantlatos discendo sæpe docendo/ Cursus; Løsningam sic sua fata vocant./ Conjugio felix: crevit quinaria proles/ Pro-

les paterque pio munere functus obit. Margar(eta) Christ(iani) Graa Nat(a) Wiburgi 1652, Erasm(us) Pet(ri) Tøxon(ius Nat(us) Arhusii 1640, Helena Holig Nata Hylchi 1644. Rev(erendo) Toxonio A(nn)o 1693 obeunti successit eodem anno Johannes Neopolitanus Nidrosiæ natus«. (Helliget den gode og store Gud. Sammen med begge sine hustruer gemmes Tøxen i denne urne. Han skylder Århus sin slægt og værdighed. Efter at han havde udstået sin tid med at lære og ofte undervise, kaldte skæbnen ham til Løsning. Han var lykkeligt gift og fik fem børn. Og efter en samvittighedsfuld gerning som præst og far gik han bort. Margrete Christensdatter Graa, født i Viborg 1652, Rasmus Pedersen Tøxen, født i Aarhus 1640, Helene Holig, født i Hylke 1644. Efter den ærværdige hr. Tøxens død 1693 tiltrådte samme år Johannes Nysted fra Nidaros).[57]

Det høje, slanke epitafium har i midten en gravsten, der kantes af flammelister og omkranses af udskåret, viltert bruskværk. Gravstenen er af rødlig kalksten og har indhuggede versaler, der optager hele bredden. Foroven flankeres visnede blomster af to medaljoner med basunblæsende engle, og næsten nederst kanter tilsvarende engle forkrænkelighedssymbolerne vinget timeglas, visne blomster og et kranium, af hvis øjne der vokser kornaks.

Forneden rummer bruskværket et cirkulært felt, vingerne kan opvise to yppige kvindebuster, og topgavlen har et felt med et udskåret Korslam. Det flankeres af to krøllede hoveder, og alt krones af den opstandne Kristus, der holder en stor korsstav (ny) og blotter sit venstre lår.

Både stenen og bruskværket er stafferet med hvidt og forgyldning, og indskriften er optrukket med de samme to kulører. Stenens medaljoner og bruskværkets felter har sort bund, og i det nedre felt læses med gylden skriveskrift »Jehovæ Ope Nitor« (Jeg forlader mig på Guds hjælp).

Epitafiet er et udpræget Horsensarbejde, som er tilskrevet Arent Friderichsen Slache, der står opført som 'billedsnider' i byens snedkerlav og flere gange var dets oldermand.[76] Istandsat 1933, da de originale farver blev ladt urørt på stenen, mens de på snitværket blev fremdraget bag en grå overmaling og let suppleret. Epitafiet er opsat østligt på skibets nordvæg, hvor det også hang o. 1900 (jf. fig. 12).

Gravsten, o. 1600-25, over ukendte, 1684 forsynet med årstallet og tre sekundære initialer formentlig for sognepræst Rasmus Pedersen Tøxen og hans to hustruer (jf. epitafium). Rød kalksten (164×111 cm), der er helt udslidt bortset fra små hjørnemedaljoner med evangelisterne ved arbejdet. Mellem de øvre medaljoner er den sekundære påskrift indhugget med store versaler: »MCG RPT LHD anno 1684«. I gulvet under korbuen.

En †*begravelse* for sognepræst Rasmus Tøxen og hans to hustruer var indrettet o. 1693 i en (†)*krypt* under koret (jf. epitafium og gravsten).

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1847, over Jørgine Christophersdatter, ✶1. april 1802 i Kölholt, †1. sept. 1847 i Løsning Mølle efter 19 års kærligt ægteskab med Peder Iensen i Løsning Mølle, med hvem hun avlede seks børn, af hvilke et modtager hende hisset. Hendes efterladte mand og to døtre begræder tabet af den ømmeste hustru og moder (jf. nr. 3). Citat fra Visd. 8,9. Støbejernskors, 147 cm højt, med trekløverender og en stor cirkulær udvidelse af stammen til tekst. I øvre felt en sommerfugl, i sidefelterne bladværk og forneden et anker. På soklen støberiets navn: »Stallknecht Horsens«. Nord for tårnunderdelen.

2) O. 1849, over sognepræst Jacob Kjer, ✶1767, †1849. Rejst sten af sort granit, afrundet foroven og med glat front; 110 cm høj over sokkel. Indskrift med versaler optrukket med hvidt. På gravsted nordvest for kirken.

3) O. 1874, over møller Peder Iensen i Løsning Mølle, ✶10 jan. 1796, †8. jan. 1874, gift 1826 med Iørgine Kristoffersdatter af Daugaard, der med et af deres seks børn modtager ham hisset. To efterlevende døtre velsigner hans minde. Citat fra Matt. 11,28. Støbejernskors, 142 cm højt, som nr. 1 over ægtemanden men med spidsende trekløverender, der rummer stiliseret bladværk. Ved siden af nr. 1.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Vejle Amt i almindelighed henvises til s. 56-58, vedr. litteratur og forkortelser til s. 59-62. Endvidere er benyttet:

Arkivalier. LAVib. *Kirkeregnskabsbøger*. Regnskab for Løsning Kirke 1670-1720 (C KRB 282). – KglBibl. *Håndskriftsamlingen*. Langebeks excerpter nr. 60. Hatting Hrd., Løsning Kirke. – *Kirkens arkiv*. Synsprotokol 1862 ff.

NM. *Håndskrifter*. Fr. Uldall, Om de danske Landsbykirker I, 358-59 (1873). – *Indberetninger*. Peter Kr. Andersen 1930 (inventar), samme 1930 (altertavle og prædikestol); Chr. Axel Jensen 1934 (bygning); Peter Kr. Andersen 1934 (inventar); usigneret og uden år (Chr. Axel Jensen 1934?) (inventar); Olaf Hellvik 1972 (kalkmalerier); E. B. Rosing Holm 1992 (krucifiks, epitafium); Karin Vestergaard Kristiansen 2005 (inventar). Avisudklip af *Horsens Folkeblad* jan. 1972 (døbefontens fod).

Tegninger og opmålinger. *NM*. Kalke af våbenskjold på altertavlen ved P. Kr. Andersen 1930; tryk af opmåling af bygning (plan, opstalter og snit), skitseforsag til pulpitur og til udvidelse mod nord samt genopbygning af tårnet ved Ebbe C. Norn 1961; tryk af forslag til pulpitur og til kirkens forlængelse 'som undersøgelse af udvidelsesmuligheder' ved Johannes Exner 1963; forslag til nyt våbenhus samt situationsplan med forslag til nyt kapel ved Olaf Brusch m.fl. 1991. – *Kirkens arkiv*. Idéudkast til udvidelse mod nord ved Ebbe C. Norn 1961; plan af kirken ved Holger Schmidt 1965.

Litteratur. Georg S. Geil, »Løsning og Korning kirker og deres lutherske præsterække«, *Årb Vejle* 1967, 101-24; Ejvind Bøytler, »Løsning kirkes restaurering«, *Haderslev Stiftsbog* 1974, 86-90.

Historisk indledning og bygningsbeskrivelse ved Niels Jørgen Poulsen, inventar og gravminder ved Ebbe Nyborg og orgler ved Ole Beuchert Olesen. Engelsk oversættelse ved James Manley, oversættelse fra latin ved Peter Zeeberg. Korrektur ved Jørgen Lethan; teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet dec. 2012.

[1] *Kronens Skøder* I, 251-52, jf. *KancBrevb* 16. sept. 1581. Domprovstiet var på dette tidspunkt forlenet til rigets kansler Arild Hvidtfeldt.
[2] Jf. *Århus Domkapitels Jordebøger I. Jordebøgerne 1600-1663,* Poul Rasmussen (udg.), Kbh. 1972, 140.
[3] LAVib. *Århus bispearkiv*. Kirker solgt på auktion 1691-1711 (C 3.1149).
[4] LAVib. *Århus bispearkiv.* Kirkeregnskaber og kirkernes jura patronatus 1695-1738 (C 3.1153).
[5] *Kronens Skøder* IV, 472-73. Kaldsretten var forbeholdt Kronen.
[6] Jf. Annette Hoff, *Gehrdt de Lichtenberg. Storkøbmand, godsejer pengeudlåner og fabrikant*, Horsens 2007, 205-08.
[7] LAVib. *Bjerre-Hatting Hrdr.s provsti*. Synsprotokol 1901-22 (C 36.3).
[8] *KancBrevb* 27. febr. 1594.
[9] RA. *Jyske tegnelser* 1634, fol. 68.
[10] Kirkens arkiv. Synsprotokol 1862 ff.
[11] Jf. staldene ved de fritliggende nabokirker i Ølsted og Korning (s. 1687, 1776) og Bjarne Stoklund, »Kirkestalde«, *Budstikken* 1957, 9-30.
[12] LAVib. *Kirkeregnskaber*. Regnskabsbog for Løsning Kirke 1670-1720 (C KRB 282).
[13] RA. *Rentekammerets reviderede regnskaber*. Kirkeregnskaber for Århus Stift 1680-94 (571).
[14] NM. Korrespondance; *synsprotokol* 1862 ff.
[15] LAVib. *Århus bispearkiv*. Kirkesyn 1700-1803 (C 3-1166-76).
[16] Der er brugt korte munkesten, 24 cm lange. Indgrebet i frådstensmurværket er udført med omhu og uden at efterlade spor af de oprindelige vinduer.
[17] Sml. en senromansk ændring af skibets vinduer i Lynge Kirke, hvor nye og lavere siddende åbninger kan skyldes ønsket om mere lys (*DK Frborg* 1981-82).
[18] Om tidlige korudvidelser og deres vinduer, se Kunsthistorisk oversigt i *DK SJyll* (s. 2712-13) og fagregister til *DK Ribe* (artiklerne østforlængelser af kor s. 3575 og *vinduer* s. 3584) samt *Frederiksborg amts kirker i middelalderen*, systematisk oversigt udarbejdet af Michael Andersen m.fl., Moesgård 1983, 44-47 og 66-67.
[19] NM. Indb. ved Olaf Hellvik 1972.
[20] Jf. de mange sammenstyrtede eller nedtagne tårne på egnen, i bl.a. Klakring, Rårup, Glud og Torsted.
[21] Fra det nedfaldne tårn solgtes 1740 gamle mursten (munkesten?), hvoraf 1520 blev købt af Anders Rosenkrantz til Tirsbæk.
[22] NM. Uldall.
[23] NM. Indb. ved Chr. Axel Jensen 1934.
[24] NM. Korrespondance.
[25] Taglinjen til et ældre †våbenhus sås 1934 under taget på det efterfølgende grundmurede †hus (jf. note 23).
[26] LAVib. *Bjerre-Hatting Hrdr*. Synsprotokol 1833-1901 (C 36.4-7).
[27] Som konsulent for Kirkeministeriet knæsatte Nationalmuseet i disse år det antikvariske princip, at man ved restaureringer ikke måtte nedrive eller gennembryde middelalderligt murværk. Samme principielle tilbageholdenhed ved udgravning i kirkegulvene førte i januar 1956 til udsendelsen af en detaljeret vejledning for fremgangsmåden ved harpning af overflødig fyldjord, jf. Olaf Olsen, »Kirkegulvet som arkæologisk arbejdsplads«, *NMArb* 1958, 17-30, især s. 20.
[28] Ebbe C. Norn var søn af arkitekt, kgl. bygningsinspektør Viggo Norn, der 1943 havde genrejst kirketårnet i Rårup og i de samme år byggede nye tårne i bl.a. Urlev og Hedensted.
[29] Oprindelig Ebbe C. Norns idé.



Fig. 34. †Kalkmalet dekoration på korets hvælv, o. 1500 (s. 1742). Foto Olaf Hellvik 1972. – †*Mural decoration on the chancel vault, c. 1500.*

[30] Jf. note 12 og 15.
[31] Jf. artiklen *invigningskors* (eller *konsekrationskors*) i *KultHistLeks*, 7, spalte 458-60.
[32] NM. Indb. ved Olaf Hellvik 1972.
[33] *Dansk Præste- og Sognehistorie*, udg. af A. Pontoppidan Thyssen, X, 13, Århus 1989, 1196.
[34] Ejvind Bøytler, »Løsning Kirkes restaurering«, *HaStb* 1974, 86-90.
[35] Sissel F. Plathe og Jens Bruun, *Danmarks middelalderlige altertavler*, 2010, 608, foreslår ud fra kalken den øverste figur som Skt. Kjeld. Jf. note 39.
[36] Indskriften findes, ligesom nedenstående lovprisning af Gerdt de Lichtenberg, anført i KglBibl. *Håndskriftsamlingen*. Langebeks excerpter nr. 60.
[37] På fragmenterne ses bl.a. en højre hånd og en nøgen venstre fod. De er afbildede i *Plathe og Bruun 2010* (jf. note 35), hvor de opfattes som middelalderlige fra o. 1500.
[38] En gammel ringer berettede 1934, at arbejdet var udført af en maler fra Århus, der 'havde brugt flere snese æg til malingen'.
[39] *Plathe og Bruun 2010* (jf. note 35) taler nok om 'apostelfigurer', men foreslår alligevel, at Johannesfiguren kunne være 'S. Kjeld'.
[40] Beckett, *Dakunst* II, 174 f., Ebbe Nyborg, »Kirkernes indretning og skatte«, *ÅrbVejle* 1999, 151 f. og *Plathe og Bruun 2010* (jf. note 35).
[41] *Nyborg 1999* (jf. note 40), 151 f.
[42] Jf. ovf. med note 37.
[43] Sigvard Skov, *Middelalderlige træskulpturer*, Kolding 1961 og *Plathe og Bruun 2010* (jf. note 35), 608-09.
[44] Det er således mindre sandsynligt, at figurer fra en ældre højaltertavle skulle have kunnet overleve den kendte senmiddelalderlige.
[45] *Plathe og Brun 2010* (jf. note 35) mener, at der skulle være 'svage rester af oprindelig staffering'.
[46] Auktionsprisen var 6 kr. Se *Skov 1961* (jf. note 43), 12 ff. og Georg S. Geil, »Løsning og Korning Kirker og deres lutherske præsterække«, *ÅrbVejle* 1967, 104 f.
[47] Fedde var opsynsmand 1893-1919. Venligst meddelt af Vivi Jensen.
[48] Jf. note 43.
[49] Jörn Barfod, *Die Holzskulptur des 13. Jahrhunderts im Herzogtum Schleswig*, Husum 1986, 115. Jf. Ebbe Nyborg, »Engelsk indflydelse på dansk træskulptur i 1200-tallet«, *ÅrbOldkHist* 2012-13, 293-311.
[50] Jf. også s. 1140 f. og *Nyborg 1999* (jf. note 40), 141 f.
[51] Figurerne er anført med et 'skal stamme fra', 'menes at stamme fra' og som 'fra Løsning Kirke … (efter opgivelse)'.
[52] Jf. for sjællandske og skånske sidestykker Poul Nørlund, »Ældre middelalder. Træ og Metal«, i *Danmarks Billedhuggerkunst*, 1950, 72 ff.
[53] Peter Tångeberg, *Retabel und Altarschreine des 14. Jahrhunderts. Schwedische Altarausstattungen in ihrem europäischen Kontext*, Stockholm 2005.
[54] Se Karl Künstle, *Ikonographie der Heiligen*, Freiburg 1926, 448 f. og Gude Suckale Redlefsen, *Mauritius: Der heilige Mohr / The Black Saint Maurice*, Zürich 1987.
[55] Dette af hierarkiske grunde og fordi Maria er vist tronende.



Fig. 35. Prædikestolsmaleri, Skt. Mattæus, o. 1750 (s. 1759). Foto AM 2012. – *Pulpit painting, St. Matthew, c. 1750.*

[56] Enkelte sjældne arbejder fra samme tid er anført af V. Thorlacius-Ussing i *Danmarks Billedhuggerkunst*, 1950, 98.
[57] Jf. Therkel Johansen, *Korning Kirkes historie og sognets menighedsliv gennem 200 år*. Eget forlag 2000, 13.
[58] V. Hostrup-Schultz, »En Kirketyvs Bedrifter«, *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi* 4. rk., 6. bd., 333.
[59] LAVib. *Århus bispearkiv.* Kirke og præstegårdssyn1830-35 (C 3.1177).
[60] Grædstrup-fontens signatur lyder på tre navne: 'Throvvend, Scalmi,Vuighe(t) gjorde mig'.
[61] Jf. *Geil 1967* (jf. note 46), 102.
[62] Otto Norn, *Jysk granit*, 1968, 20. Samstemmende Ebbe Nyborg, »Kirkernes indretning og skatte«, *ÅrbVejle* 1999, 137 med note 21. Når Mackeprang ikke selv udviklede disse sammenhænge, må det bl.a. skyldes en dispositionsmæssig bundethed i hans værker.
[63] Denne tilstand har givetvis hæmmet Mackeprangs iagttagelsesmulighed 1941.
[64] Jf. *Horsens Folkeblad* 17. jan. 1972.
[65] Jf. *Geil 1967* (jf. note 46), 103.
[66] Krucifikset nævnes tidligst på denne plads 1862. Jf. note 10.
[67] Farveundersøgelser 1930 og 1934 konstaterede intet ældre end den nu fremdragne staffering.
[68] Spyddet blev nævnte år overført til en af de tre apostle på altertavlen (jf. altertavle).
[69] Vindladen og gedaktstemmen er bygget af P. U. F. Demant. I en vindlade-inskription, dateret 4. marts 1873, oplyser Johan Andreas Demant, at vindladen er bygget 1845 af P. U. F. Demant, Dalum Mølle. Sammesteds anføres det, at vindladen er repareret af Frederik Nielsens medarbejdere den 18. december 1885.
[70] Fugara 8 Fod har fælles bas med Gedakt 8 Fod (C-H).
[71] En udateret †tilbygning med to stemmer (Bordun 16' og Flöite 2') på pneumatiske keglevindlader er forsvundet efter nedtagningen i kirken.
[72] Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.
[73] Nyrop, *Kirkeklokker* 48.
[74] Hun ægtede eftermanden og levede til 1714. *Geil 1967* (jf. note 46) 111.
[75] Jf. *Geil 1967* (jf. note 46), 110 f.
[76] Merete Bergild og Jens Jensen (Bergild), »Horsensbilledhuggeren Arent Friderichsen Slache 1642-1709«, *Horsens Museums Årsskrift* 1987-88, 43-50. Jf. Vibeke Michelsen, »Snedkere og billedsnidere i Horsens snedkerlav 1603-1745«, *Synligt og usynligt. Studier tilegnede Otto Norn på hans 75 års* fødselsdag den 13. december 1990, 127-41.

LØSNING CHURCH

Building. The church is a Romanesque building of calcareous tufa, presumably from the end of the twelfth century, consisting of chancel and nave. Around 1250-75 a change was made in the windows in the chancel. In the Late Middle Ages, around 1500, a vault was built into the chancel, and a tower was built at the western end of the nave. In 1708 the tower lost its upper floors, after which it was given a roof shared with that of the nave. Above the west gable a small ridge turret has been set up.

The facades of the chancel and nave – rather unusually for a tufa building – rest on a base of granite. Of the original (Romanesque) windows, only one has been preserved, farthest east in the north side of the nave. The original †windows of the chancel were replaced around 1250-75 by lancet *windows of brick*, executed in Early Gothic forms: two linked windows in the east and a window in the north side (a southern one has disappeared). The windows are double-bevelled, and the two eastern ones are furnished on the outside with rabbeting. The forms may be compared to the windows of the nave in the Vejle Skt. Nikolaj Church (p. 93). The renewal, which did not give the interior significantly more light, must have been carried out for liturgical and aesthetic reasons. The linked windows in the east gable rank Løsning Church with the several churches which had the chancel lengthened in the thirteenth century and were usually given groups of two or three windows above the high altar.

Inside, the nave, which stands with the original chancel arch and beamed ceiling, has kept much of its Romanesque appearance. The porch at the

south side of the nave was built in 1992 to replace a †porch from 1852; before that the latter had replaced a †house in half-timbering.

Furnishings. The only item contemporary with the building is the Romanesque granite font, which is one of the so-called 'classic' lion fonts. An enthroned Virgin and Child from c. 1250 is the oldest of a collection of medieval ⋆side altar figures now in the museum Den gamle By in Århus and the Museum at Koldinghus. Besides the rare Madonna there are two apostle-saints from c. 1375 and c. 1500, and three figures from the period around 1450, which probably once stood together in an altarpiece.

In the church, medieval woodcarving is further represented by four small apostle figures from c. 1520, which must come from a (†)high altarpiece attributed to the so-called Herslev Master, and by a chancel arch crucifix that can be dated to c. 1475-1500.

The southern German baptismal dish is from c. 1575, and a bell was founded in 1594 by Mathias Benning in Lubeck. The chalice with its Gothic forms is unlikely to be from later than c. 1600. And the fine pulpit must be dated to c. 1600-25. It was slightly modernized c. 1750, when the church owner Gerdt de Lichtenberg and his wife Bodil de Hoffgaard donated the altarpiece and gave the church a general aesthetic makeover. From the eighteenth century too comes a bier in the loft.

The nineteenth century is mainly represented by the altar painting from 1891, *Christ Walking on the Water*, the work of P. Møller, Kolding, the twentieth century by an organ supplied by Frederiksborg Orgelbyggeri in 1972.

Colour scheme and refurbishments. The subdued colouring of the interior is mainly due to a restoration in 1933 by P. Kr. Andersen and Ejnar V. Jensen. On the main furnishings of the interior, the altarpiece and pulpit, they have brought out a Baroque ornamentation with paintings from the above-mentioned restoration around 1750, marked by the coats of arms of the church owners on the wings of the altarpiece. The paintings at the top of the altarpiece and in the fields of the pulpit and crucifix are the work of an unknown painter who has also left his mark on other churches of the region.

It is worth noting that from the church, the remains of probably as many as five Catholic altarpieces are known. The (†)high altarpiece from c. 1520 probably served until the installation of the present altarpiece around 1750, since both it and the pulpit were furnished with figures from the altarpiece that was taken down. The side altarpieces may have survived even longer in the church interior. But at some point the figures were put in the church loft, while their cabinets were scrapped.

Gerdt de Lichtenberg's restoration in the mid-1700s cannot be dated more specifically than to his time as the church owner, 1741-61; but there is reason to believe that the work was initiated early in the period to mark the transfer of the church. A restoration of 1834 gave the altarpiece new ornamentation with a †painting of *Christ Walking on the Water*. In a new restoration in 1890-94 the altarpiece was given its present painting with the same subject, and the woodwork was painted with oak colouring as well as a cross and a book on the wings.